

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

LUCIJA VALENČAK

**VPLIV NOTRANJIH PRETRESOV NA RAZVOJ
MANJ RAZVITIH DRŽAV: PRIMER KAMBODŽE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2003

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

LUCIJA VALENČAK

MENTORICA: doc. dr. MAJA BUČAR

SOMENTOR: izr. prof. dr. MIRAN KOMAC

**VPLIV NOTRANJIH PRETRESOV NA RAZVOJ
MANJ RAZVITIH DRŽAV: PRIMER KAMBODŽE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2003

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

ASEAN - *Association of South East Asian Nations* (Zveza jugovzhodnih azijskih držav)

CPP - *Cambodian People's Party* (Kamboška ljudska stranka)

ČP - človekove pravice

DVR - države v razvoju

FUNCINPEC - *Front Uni Nacional pour un Cambodge Independant, Neutre, Pacifique et Cooperatif* (Nacionalna združena stranka za neodvisno, nevtralnno, miroljubno in kooperativno Kambodžo)

HDI - *Human Development Index* (Indeks človeškega razvoja)

ICC – *International Criminal Court* (Mednarodno kazensko sodišče)

IMF - *International Monetary Fund* (Mednarodni denarni sklad)

ODA/UK - *Overseas Development Administration* (Uprava za prekomorski razvoj)

OECD - *Organization for Economic Co-operation and Development* (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj)

OPEC - *Organization of Petroleum Exporting Countries* (Organizacija držav izvoznic nafte)

OZN – Organizacija združenih narodov

UNDP - *United Nations Development Programme* (Razvojni program ZN)

UNESCO - *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Organizacija ZN za izobraževanje, znanost in kulturo)

UNFPA - *United Nations Population Fund* (Sklad ZN za prebivalstvo)

UNHCR - *United Nations High Commissioner for Refugees* (Visoki komisar ZN za begunce)

UNICEF - *United Nations International Children's Emergency Fund* (Sklad ZN za pomoč otrokom)

UNTAC - *United Nations Transitional Authority in Cambodia* (Začasna oblast Združenih narodov v Kambodži)

WHO - *World Health Organization* (Svetovna zdravstvena organizacija)

ZN – Združeni narodi

KAZALO

1.	UVOD.....	1
2.	POJMOVNO – TEORETIČNA IZHODIŠČA.....	4
2.1.	Razvoj in države v razvoju.....	4
2.1.1.	Tradicionalna in novejša definicija razvoja.....	4
2.1.2.	Manj razvite države oz. države v razvoju.....	8
2.2.	Genocid.....	11
2.2.1.	Konvencija OZN o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida.....	12
2.2.2.	Kulturni genocid.....	14
2.2.3.	Genocidne preselitve naroda.....	15
2.2.4.	20. stoletje – stoletje genocida.....	15
2.2.5.	»Genocid« v Kambodži?!.....	17
2.2.6.	Preprečevanje in kaznovanje zločina proti človečnosti.....	18
3.	NOTRANJI PRETRESI V KAMBODŽI.....	22
3.1.	Zgodovinsko ozadje.....	22
3.2.	Samostojnost in vpliv vietnamske vojne.....	24
3.3.	Vzpon Rdečih Kmerov in obdobje genocidnih masakrov.....	26
3.3.1.	Pol Pot in vzpon Rdečih Kmerov.....	26
3.3.2.	Zavzetje Phnom Penha in obdobje vladavine Rdečih Kmerov.....	28
3.4.	Vdor Vietnamcev in Ljudska republika Kampučija.....	30
3.5.	Odzivi mednarodne skupnosti.....	31
3.6.	Priprava mirovnega načrta.....	32
3.7.	Obdobje med vojno in mirom.....	33
4.	RAZVOJ V SENCI NOTRANJIH NASPROTIJ.....	37
4.1.	Kambodža – splošni podatki.....	38
4.2.	Demokratizacija države.....	39
4.3.	Spoštovanje človekovih pravic in človeški razvoj.....	40
4.4.	Izobraževanje.....	44

4.5.	Zdravstvo.....	46
4.6.	Begunci in razseljenci.....	50
4.7.	Gospodarski razvoj.....	52
4.8.	Tuja pomoč in razvoj	55
4.9.	Vloga mednarodne skupnosti.....	57
6.	ZAKLJUČEK.....	59
7.	SEZNAM VIROV.....	64

1. UVOD

V sodobnem mednarodnem okolju se vsak dan srečujemo s težavami manj razvitih držav, ki predstavljajo večino svetovnega prebivalstva. Pestijo jih revščina in nizek življenjski standard, nezaposlenost oz. podzaposlenost, hitra rast prebivalstva, okoljevarstvene težave, neprimerni izobraževalni sistemi... Vse to pa vpliva na celosten razvoj v določeni državi. Poleg tega so prav države v razvoju mesto številnih notranjih in medsebojnih konfliktov. Kje so vzroki za take razmere? Del odgovora nam da zgodovinsko ozadje in notranje razmere v državi sami. Gospodarstva in ekonomske sisteme je treba gledati v širši perspektivi, kot jo ponuja tradicionalna ekonomska teorija. Analizirati jih je potrebno v kontekstu celotnega družbenega sistema neke države, pa tudi v okviru globalnega konteksta.

V nekaterih državah v razvoju prihaja do pozitivnih razvojnih rezultatov, spet druge pa se razmere ne spremenijo ali pa se celo slabšajo. Velik vpliv na tak razvoj imajo tudi razmere znotraj države same, saj samo demokratično usmerjena družba lahko uspešno rešuje težave. Dodatno je v številnih državah v razvoju zelo pogost pojav notranjih pretresov, ki so zgodovinsko, politično ali versko pogojeni. Na žalost je v večini manj razvitih držav prisotna tudi visoka politična korupcija, na visokih položajih so ljudje iz bivših sistemov, tako da denar za razvoj mnogokrat pride v napačne roke. Države v razvoju morajo za uspešno razvojno strategijo najprej urediti notranjo strukturo in vzpostaviti demokratične institucije, ki to ne bodo le na papirju.

Ilustracija negativnega vpliva notranjih težav na razvoj je tudi Kambodža. Po podatkih UNDP iz leta 1999 indeks človeškega razvoja Kambodžo uvršča na 137. mesto od 174 držav. V petdesetih letih prejšnjega stoletja, torej pred notranjimi spori, je bila Kambodža uvrščena v krog Tajske in ostalih sosed. Tajska je danes na 67. mestu, Malezija na 56. in Vietnam na 110. mestu. Edina država v ožji regiji, ki ima še slabšo pozicijo, je Laos, ki je na 140. mestu. Kambodža je torej del regije, ki je na razvojni stopnji dosegla velik napredek (tudi če ne upoštevamo »azijskih tigrov«), sama pa ostaja na isti ravni že več kot pol stoletja. Notranji konflikti, ki so pogosto zgodovinsko opredeljeni in so posledica različnih razlogov (verski, gospodarski, politični), v številnih državah v razvoju povsem zaustavijo proces družbeno ekonomskega

razvoja. Po drugi strani pa je prav razvoj (tako družbeni kot ekonomski) osnova za razreševanje notranjih problemov manj razvitih držav.

Kambodža je ustavna monarhija, bivša francoska kolonija, ki je preživela genocidno obdobje in leta 1993 izvedla prve demokratične volitve. Analizirala bom pomen različnih mehanizmov (politični, gospodarski, kulturni), ki so potrebni za strukturne in institucionalne transformacije celotne družbe. Osredotočila se bom na kratkoročne in dolgoročne posledice notranjih pretresov v Kambodži, vpliv le-teh na ponovno vzpostavitev gospodarskega sistema in na težave procesa demokratizacije države.

Študija primera se osredotoča na eno državo, hkrati pa se zavedam, da je značaj notranjih nasprotij specifičen za vsako državo posebej. Zato je potrebno zaključke ustrezno omejiti: nekaj jih lahko apliciramo na vse države v razvoju, drugi so specifični za Kambodžo. Namen naloge je poiskati povezavo med posledicami notranjih pretresov in vzroki za stagnacijo razvoja v Kambodži. V nalogi bom na primeru Kambodže analizirala vpliv notranjih konfliktov na gospodarski in družbeni razvoj države. S tem bom poskusila potrditi hipotezo, ki se glasi: **notranji pretresi v DVR vplivajo na razvoj le-teh; v nekaterih primerih ga tudi popolnoma ustavijo.**

S pomočjo pretežno tuje literature in medmrežnih virov bom poskušala prikazati težave države v razvoju, ki je doživela notranje pretrese. Poudariti moram, da sem imela z iskanjem podatkov o Kambodži kar nekaj težav, saj določena obdobja v njeni zgodovini niso primerno dokumentirana. S pomočjo medmrežnih virov sem le dobila zadovoljive podatke, potrebne za nalogo. Z njihovo pomočjo bom prikazala interakcijo med ekonomskimi in neekonomskimi faktorji, ki vplivajo na razvojni proces v državi.

Naloga je razdeljena na tri tematske sklope. V prvem delu bom skušala postaviti okvire pojmovno teoretičnih izhodišč za lažje razumevanje notranjih pretresov in razvoja Kambodže. Opredelila bom pojme, ki me bodo spremljali skozi celotno nalogo in so ključni za razumevanje in razčlenitev problematike, s katero se bom ukvarjala. Naprej bom predstavila definicije razvoja, še posebej razvoja v modernejšem smislu, kjer ne gre le za tradicionalno gospodarski razvoj neke države, temveč razvoj kot posledico nekega večdimenzionalnega procesa. V nadaljevanju se

bom posvetila državam v razvoju, ki imajo veliko skupnih, pa tudi veliko popolnoma različnih težav. Naslednji pojem, ki ga bom predstavila, je genocid. Posebej se bom posvetila Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, oblikam genocida ter seveda načinom preprečevanja in kaznovanja genocida.

V drugem delu bom predstavila obdobje od osamosvojitve, malce več prostora pa bom namenila najhujšemu zgodovinskemu obdobju te male azijske države pod vladavino Rdečih Kmerov. Predstavila bom vlogo mednarodne skupnosti, ki je tako rekoč nemo spremljala poboje, se sicer vključila v reševanje težav, a mnogo prepozno. Poglavje bom zaključila s pregledom dogodkov, ki so sledili podpisu mirovne pogodbe leta 1991. V tem obdobju (1991-1998) so v Kambodži s pomočjo mednarodne skupnosti in pod nadzorom Združenih narodov kar dvakrat izpeljali parlamentarne volitve in napisali lastno ustavo.

V tretjem delu bom posledice notranjih pretresov povezala z današnjo stopnjo razvoja Kambodže. Posvetila se bom težavam pri vzpostavljanju demokratičnih institucij, spoštovanju človekovih pravic, izobraževanju, zdravstvu, vračanju beguncev, gospodarskemu razvoju, tehnološkemu napredku in odvisnosti od tuje pomoči ter sodelovanju znotraj regije.

Nalogo bom sklenila z zaključki, do katerih me bo pripeljala analiza vseh dogodkov, ki so rast Kambodže ustavili, ali pa jo ovirajo.

2. POJMOVNO – TEORETIČNA IZHODIŠČA

Poglavje je namenjeno predstavitvi temeljnih pojmov, ki jih bom uporabljala skozi celotno nalogo in so potrebni za razumevanje dogodkov in posledic le-teh v Kambodži.

2.1. Razvoj in države v razvoju

Ker termin razvoj pomeni različne stvari za različne ljudi, je pomembno, da postavimo nekakšno delovno definicijo razvoja. Brez nekaterih skupno dogovorjenih meril bi težko ocenili, katere države se resnično razvijajo in katere ne. Hkrati pa je pomembno, da vemo, katere države se pojmujejo kot manj razvite ali države v razvoju, kakšne so njihove skupne in posamezne značilnosti ter cilji.

2.1.1. Tradicionalna in novejša definicija razvoja

Razvoj pomeni mnogo več kot le dvig in padec domačega proizvoda. Razvoj pomeni ustvarjanje pogojev, kjer ljudje lahko razvijajo svoje možnosti in živijo produktivno in ustvarjalno življenje v skladu s svojimi potrebami in interesi (Human development report, 2001). V strogo ekonomskem smislu pa razvoj pomeni kapaciteto nacionalnega gospodarstva, katerega začetno ekonomsko stanje je bilo dolgo časa bolj ali manj statično, ki generira in vzdržuje letno rast svojega bruto nacionalnega proizvoda (BNP) po stopnjah 5 % ali 7 % ali več; uporablja se tudi merilo rasti bruto domačega proizvoda (BDP).¹ Alternativni ekonomski kazalec razvoja je uporaba stopenj rasti dohodka ali BNP *per capita*, ki upošteva sposobnost države, da povečuje svoj proizvodnjo po stopnjah, ki so višje od rasti prebivalstva. Nivoji in

¹ BRUTO DOMAČI PROIZVOD

BNP=BDP + transferni prilivi iz tujine · transferni odlivi v tujino
(gre za transferne prilive/odlive, ki izvirajo iz faktorskih storitev - kapital, delo)
BDP je denarna vrednost dobrin in storitev, ki jih neka država proizvede v nekem letu.

stopnje rasti "realnega" BNP na prebivalca (rast vrednosti BNP na prebivalca, zmanjšana za stopnjo inflacije) se običajno uporabljajo za merjenje celotnega ekonomskega blagostanja prebivalstva - koliko realnih dobrin in storitev ima na razpolago državljan za potrošnjo in investiranje (Todaro, 1997: 13).

V preteklosti se je na gospodarski razvoj tradicionalno gledalo tudi v smislu spreminjanja strukture proizvodnje in zaposlenosti, v smislu zmanjševanja deleža kmetijstva in povečevanja deleža predelovalne dejavnosti in storitev. Razvojne strategije so se pogosto osredotočale na hitro industrializacijo, pogosto na račun kmetijskega in ruralnega razvoja. Občasno se tem glavnim ekonomskim kazalcem razvoja dodajajo neekonomski socialni indikatorji: napredek v pismenosti, šolanju, zdravstvenih pogojih in storitvah, zagotavljanje stanovanj itd. Primer poskusa zajetja teh faktorjev predstavlja Human Development Index (HDI) oz. indeks človeškega razvoja, ki ga je razvil UNDP. HDI upošteva tudi pričakovano življenjsko dobo ob rojstvu, stopnjo izobrazbe (stopnja pismenosti odraslih in vključenost v izobraževanje - povprečna leta izobrazbe) ter dohodek, korigiran s pomočjo kupne moči domače valute² (Todaro, 1997: 14).

Gledano v celoti so pred sedemdesetimi leti na razvoj skoraj vedno gledali kot na ekonomski pojav. Problemi revščine, nezaposlenosti in distribucije dohodka so bili drugotnega pomena. Izkušnje petdesetih in šestdesetih let, ko je mnogo manj razvitih držav uresničevalo cilje svoje gospodarske rasti, pa vendar je življenjski standard množic ostajal v glavnem nespremenjen, so vse bolj kazale, da je nekaj zelo narobe z ozko definicijo razvoja. Vedno več ekonomistov se je zavzemalo za "detronizacijo BNP" in za uvedbo bolj kompleksnih kazalcev, ki se osredotočijo še na druge značilnosti nerazvitosti in revščine (indeks človeškega razvoja, indeks nezadostne dostopnosti do virov...)³ Skratka, v sedemdesetih letih so postavili novo definicijo gospodarskega razvoja, in sicer v smislu zmanjšanja ali odprave revščine, neenakosti in nezaposlenosti v okviru rastočega gospodarstva.⁴ Fenomen razvoja ali

² Purchasing power parity - kupna moč domače valute: število enot te valute, ki je potrebno za nakup enake košarice dobrin in storitev, ki jih v ZDA lahko kupimo z 1 \$.

³ Praktično vsako UNDP poročilo razvije še kakšen bolj (soft) mehak indikator. Težava teh indikatorjih je uporaba določenih podatkov, ki se neredno zbirajo v DVR (npr. dostop do pitne vode ali pa zdravega stanovanja).

⁴ V 60-ih in 70-ih je per capita BNP v mnogih manj razvitih državah rasel, pa vendar ni bilo nobenega izboljšanja, celo poslabšanje v zaposlenosti, enakosti in realnih dohodkih spodnjih 40 % prebivalstva; situacija v

obstoj kronične nerazvitosti ni le vprašanje ekonomije in kvantitativnega merjenja dohodkov, zaposlenosti in družbene neenakosti (Todaro, 1997: 15).

Na razvoj moramo torej gledati kot na večdimenzionalen proces, ki vključuje glavne spremembe v družbenih strukturah, navadah in obnašanju ljudi in nacionalnih institucijah, kot tudi proces pospešitve gospodarske rasti, zmanjšanje neenakosti in izkoreninjenje revščine. Razvoj mora v bistvu predstavljati celo paleto sprememb, s katerimi se celoten družbeni sistem premakne stran od življenjskih pogojev, ki jih velika večina dojema kot nezadovoljive, in sicer v smer življenjskih pogojev, ki so materialno in duhovno boljši (Todaro, 1997: 16).

Na kaj mislimo, ko govorimo o razvoju kot trajnem dviganju celotne družbe in družbenega sistema k "boljšemu" ali "bolj humanemu" življenju? Nesporen odgovor na to vprašanje je verjetno nemogoč in ni enak za vse čase in za vse dele sveta, vendar se večina strinja, da obstajajo vsaj tri osnovne komponente oziroma temeljne vrednote razvoja, ki lahko služijo kot konceptualna osnova oziroma praktično vodilo za razumevanje notranjega pomena razvoja. Te tri temeljne vrednote so:

1. *Preskrbljenost s sredstvi za življenje*; sposobnost zadovoljiti osnovne potrebe. Vsi ljudje imajo določene osnovne potrebe, brez katerih njihovo življenje ni mogoče. Te za življenje nujne osnovne človeške potrebe vključujejo hrano, bivališče, zdravje in zaščito. Če katerekoli od teh štirih stvari ni, ali pa je njena ponudba majhna, obstajajo okoliščine "absolutne nerazvitosti". Osnovna funkcija celotne ekonomske aktivnosti je zagotoviti sredstva čim več ljudem, s katerimi bodo lahko premagali nemoč in bedo, ki izhaja iz pomanjkanja hrane, bivališča, zdravja in zaščite. V tem smislu lahko trdimo, da je gospodarski razvoj nujen pogoj za izboljšanje kvalitete življenja. Brez trajnega in kontinuiranega gospodarskega napredka, tako na individualni ravni kot na ravni celotne družbe, uresničitev človeškega potenciala ne bi bila možna. Rastoči *per capita* dohodki, odprava absolutne revščine, večje možnosti za zaposlovanje in zmanjšanje neenakosti v dohodku tako predstavljajo nujni, vendar ne zadostni pogoj za razvoj.
2. *Samospoštovanje*; biti oseba. Druga univerzalna komponenta kvalitetnega

80-ih se je še poslabšala z negativnimi stopnjami rasti v mnogih manj razvitih državah, ki so se soočile z rastočim problemom zunanje zadolženosti.

življenja je samospoštovanje - občutek lastne vrednosti in samoocelitve, da te drugi ne uporabljajo kot orodje za doseg svojih lastnih ciljev. Vsi ljudje in vse družbe iščejo neko osnovno obliko samospoštovanja, ki jo lahko imenujemo avtentičnost, identiteta, dostojanstvo, spoštovanje ali priznavanje. Narava in oblika samospoštovanja sta lahko od družbe do družbe in od kulture do kulture različni. Vendar pa s širitvijo vrednot razvitih držav mnoge manj razvite države, ki so imele močno razvit čut lastne vrednosti, trpijo zaradi resne kulturne zmede, ko pridejo v stik z gospodarsko in tehnološko naprednejšimi družbami. Zaradi pomena, ki ga v razvitih državah pripisujejo materialnim vrednotam, se lastna vrednost in spoštovanje danes vse bolj pripisujeta le državam, ki imajo gospodarsko in tehnološko moč oziroma tistim, ki so se "razvile". Čim materialne dobrine postanejo najvažnejša komponenta boljšega življenja, pomeni revščina tudi občutek izgube spoštovanja.

3. *Svoboda*; svoboda pred suženjstvom: možnost izbire. Tretja univerzalna vrednota, ki sestavlja pomen razvoja, je koncept človeške svobode, in sicer v smislu emancipacije od odtujenih materialnih pogojev življenja in od družbene vdanosti naravi, nevednosti, drugim ljudem, bedi, institucijam in dogmatičnim verovanjem. Bogastvo omogoča ljudem, da imajo večji nadzor nad naravo in fizičnim okoljem, kot če bi ostali revni. Daje jim tudi svobodo, da izberejo več prostega časa, več dobrin in storitev ali pa, da zanikajo pomen teh materialnih želja in živijo življenje v duhovnem razmišljanju. Koncept človeške svobode mora vključevati tudi različne komponente politične svobode, vključno z osebno varnostjo, vladavino zakona, svobodo izražanja, politično udeležbo in enakostjo priložnosti. Nekatere manj razvite države, ki so dosegle največje gospodarske uspehe v sedemdesetih letih, se prav s temi stvarmi ne morejo pohvaliti (Todaro, 1997: 16-18).

To so skupni cilji vseh posameznikov in družb. Nanašajo se na osnovne človekove potrebe, ki so našle svoj izraz praktično v vseh družbah in kulturah v vseh obdobjih. Razvoj je tako fizična realnost kot stanje duha, v katerem je družba, skozi neko kombinacijo družbenih, gospodarskih in institucionalnih procesov, zagotovila in zagotavlja sredstva za doseganje boljšega življenja. Ne glede na specifične komponente boljšega življenja mora imeti razvoj v vseh družbah vsaj naslednje tri cilje:

1. Povečati razpoložljivost oz. dosegljivost in razširiti porazdelitev osnovnih dobrin, ki zadovoljujejo življenjske potrebe, kot so hrana, bivališče, zdravje in varnost/zaščita.
2. Dvigniti nivo življenja, vključno z zagotavljanjem večjega števila delovnih mest, boljše izobrazbe, večje pozornosti kulturnim in humanističnim vrednotam, kar bo služilo ne le izboljšanju materialne blaginje, temveč tudi porajanju večjega individualnega in nacionalnega samospoštovanja.
3. Razširiti razpon ekonomskih in družbenih možnosti, ki so na razpolago posameznikom in državam, tako da se jih osvobodi od podrejenosti in odvisnosti od drugih ljudi in držav in tudi od neznanja ter človeške bede (Todaro, 1997: 18).

Razvoj države pomeni postopno spreminjanje le-te v popolnejšo, bolj dovršeno obliko. To pa je tudi pogoj za napredek, ki ga definiramo kot prehod z nižje stopnje na višjo glede na kakovost in pozitivne lastnosti (SSKJ, 1993 – 1997).

2.1.2. Manj razvite države oz. države v razvoju

Najosnovnejša delitev držav je ta, ki jih deli med nerazvite in države v razvoju. Najsplošnejša definicija razvitih držav zajema države zahodne Evrope, severne Amerike, Japonsko, Avstralijo, Novo Zelandijo in še nekaj drugih. Države v razvoju pa so v Latinski Ameriki, karibske države in države v Afriki in Aziji. Ta delitev temelji na različnih objektivnih družbenih in ekonomskih kriterijih. Značilnosti držav v razvoju: večja absolutna revščina, nižja pričakovana življenjska doba, visoka stopnja umrljivosti otrok, nizka stopnja pismenosti odraslih in odvisnost od izvoza osnovnih proizvodov. Razvite države so industrializirane in imajo velik javni sektor, njihovi prebivalci živijo bolj zdravo in dlje (Dickson, 1997: 26). Seveda so v tako grobi posplošitvi tudi izjeme. Skupina držav v razvoju je najštevilčnejša – obsega okoli 130 držav. Razdeljena je na več podskupin (glede na različna merila). Prva je regionalna delitev. Izvozno merilo deli države na izvoznice nafte in izvoznice drugih izdelkov. Po finančnem merilu pa so države razdeljene na neto kreditorje in neto zadolžene države (Ferfila in dr., 2001, 225-230). Južnič (1977) omenja tudi države pokolonialnega tipa, ki so nastale na ruševinah kolonialnih sistemov. Poudarja, da te

»nove države« niso nastale kot rezultat paralelnih družbenogospodarskih in političnih procesov, ki bi peljali do državnosti ob vzporednem izoblikovanju naroda. Navkljub velikim razlikam med državami v razvoju (nekatero so velike, druge majhne; nekatere so bogate z naravnimi viri, druge ne...), ima večina med njimi podobne težave, ki so znak njihove nerazvitosti. Ravno zaradi razlik med njimi so strokovnjaki pripravili kar nekaj različnih razvrstitev nerazvitih držav. Nekateri analitiki uporabljajo klasifikacijo OZN, ki loči tri večje skupine znotraj držav tretjega sveta:

1. najmanj razvite države (44 najrevnejših držav);
2. države v razvoju (88 držav, ki niso izvoznice nafte);
3. 13 držav, bogatih z nafto (članice OPEC).

Naslednjo klasifikacijo je pripravila Svetovna banka. Ta 132 držav (razvite in nerazvite skupaj) razdeli glede na stopnjo njihovega prihodka *per capita* na naslednje skupine:

1. države z nizkimi prihodki (BNP manjši od 725 \$) ;
2. države s srednjimi prihodki (BNP med 725 \$ - 8995 \$);
3. ekonomije z visokimi prihodki (BNP več kot 8995 \$)⁵ (Dickson, 1997: 26).

Prvi dve skupini sestavljajo večinoma države v razvoju (108 držav), zadnja skupina pa je sestavljena iz 24 držav, od katerih je 19 tipičnih predstavnic razvitega sveta, 5 pa jih štejemo med DVR.⁶

Najnovejšo in najbolj ambiciozno klasifikacijo je pripravil UNDP. Ta se osredotoči na »razvoj človeštva«, ki gre še dalje in pri svoji definiciji uporablja neekonomske spremenljivke, kot so pričakovana življenjska doba ob rojstvu, pridobivanje izobrazbe skupaj z dejanskim *per capita* prihodom. Te spremenljivke skupaj predstavljajo *Human Development Index* (HDI), po katerem so vse države razdeljene v tri skupine:

1. države z visokim HDI (53 držav, med katerimi je tudi nekaj nerazvitih držav);
2. države s srednjim HDI (65 držav);
3. države z nizkim HDI (55 držav).

⁵ Podatki v ameriških dolarjih so za leto 1994.

⁶ To so Hong Kong, Izrael, Kuvajt, Singapur in Združeni arabski emirati.

Poznamo tudi klasifikacijo OECD, ki tretji svet deli na:

1. 61 držav z nizkimi prihodki;
2. 73 držav s srednjimi prihodki;
3. 11 novoundustrializiranih držav;
4. 13 članic OPEC.⁷

Navkljub očitnim razlikam med državami in klasifikacijami le-teh ima večina držav tretjega sveta skupne in točno določene cilje. Ti so zmanjšanje revščine, neenakosti in nezaposlenosti; skrb za minimalno stopnjo izobrazbe, zdravja, hrane in prebivališča za vsakega državljana; širjenje ekonomskih in socialnih možnosti ter vzpostavljanje in rast celostne nacionalne države. Večina DVR pa nima le skupnih ciljev, temveč tudi skupne težave, ki se pojavljajo v različnih stopnjah. Te so širitev in kronična revščina, visoka in še rastoča stopnja nezaposlenosti in podzaposlenosti, velike in rastoče razlike pri porazdelitvi prihodkov, stagnacija ali nizka stopnja kmetijske produktivnosti, precejšnje in rastoče neravnotežje med urbanim in ruralnim življenjem in ekonomskimi možnostmi, ogromne težave pri varstvu okolja, zastareli in neprimerni izobraževalni in zdravstveni sistemi, težave pri odplačevanju mednarodnih dolgov ter precejšnja in rastoča odvisnost od tujih in pogosto neprimernih tehnologij, institucij in denarnih sistemov (Todaro, 1997: 27-32).

Pri opisu strukturnih razlik med državami v razvoju moramo upoštevati osem kritičnih komponent:

- velikost države (geografska velikost, prebivalstvo, prihodki);
- zgodovinsko in kolonialno ozadje;
- bogastvo s fizičnimi in človeškimi viri;
- etnična in verska sestava;
- relativna pomembnost javnih in privatnih sektorjev;
- narava industrijske strukture;
- stopnja odvisnosti od zunanjih gospodarskih in politični sil;
- distribucija moči in institucionalna in politična struktura države (Todaro, 1997: 32).

⁷ OECD v svoji klasifikaciji zavzema tudi države in teritorije, ki so izven sistema OZN.

Vsaka od teh sestavin ima pomembno vlogo pri preučevanju problema nerazvitosti. Mnogokrat nam prav poznavanje komponent določene države pomaga pri odkrivanju načina, ki bi pripomogel k premiku razvoja v pravo smer.

2.2. Genocid

Beseda genocid izhaja iz grške besede *genos* (rod, narod) in latinske besede *caedere* (ubijati). Kot nov pojem se v mednarodnem pravu pojavi šele po koncu druge svetovne vojne. V mirovnih pogodbah po koncu prve svetovne vojne so takšna dejanja poimenovali masakri, pokoli. Pojem genocida je v mednarodno pravo leta 1944 vpeljal pravnik poljskega rodu, Raphael Lemkin. Prva iniciativa za opredelitev takega zločina je bila sprožena leta 1933 na mednarodni konferenci pravnikov v Madridu. Genocid je opredeljen kot dejanje, katerega namen je fizično uničiti kako narodno, etnično, rasno ali versko skupino.⁸

Genocid ali slovensko rodomor je kaznivo dejanje po mednarodnem pravu, v skladu s Konvencijo OZN o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida. Konvencija je bila soglasno sprejeta na zasedanju Generalne skupščine OZN, 9. decembra 1948 in je začela veljati 12. januarja 1951. Podpisnice konvencije določajo oz. potrjujejo, da je genocid kaznivo dejanje po mednarodnem pravu (Bavcon in dr., 1997: 93).

Ko govorimo o genocidu, moramo omeniti tudi, na Ustanovni listini OZN temelječe, načelo mednarodnega prava o pravici narodov do samoodločbe, katerega del je tudi pravica do fizičnega obstoja narodov. V okviru mednarodnopravnega varstva človekovih pravic velja omeniti pravico do življenja, s katero je posredno prepovedano fizično uničevanje narodnostnih in drugih skupin (Petrič, 1977: 128). V teoriji genocid obravnavamo kot klasični *delictum juris gentium*, kar ga uvršča ob bok najstrašnejšim kaznivim dejanjem po mednarodnem pravu, kamor spadajo piratstvo, vojna kazniva dejanja in trgovina s sužnji (Bavcon in dr., 1997: 93).

⁸ Genocide: Definition and Controversies, dostopno na <http://www.ess.uwe.uk/genocide/gendef.htm> (18.07.2000).

2.2.1. Konvencija OZN o preprečevanju in kaznovanju genocida

Pod vplivom pretresljivih razkritij na nürenberških procesih je Generalna skupščina OZN z resolucijo 96(1) 11. avgusta 1946 potrdila genocid za zločin po mednarodnem pravu. Leta 1948⁹ je bila sprejeta Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, ki je stopila v veljavo 1951, ko jo je ratificiralo 20 držav. Po tej konvenciji je genocid mednarodni zločin, ne glede na to, ali je storjen v mirnem ali vojnem stanju.¹⁰

Države se s to Konvencijo v členu 1 zavezujejo, da bodo preprečevale in kaznovale genocid, kot tudi njegovo pripravlanje, propagiranje ter sodelovanje pri njegovem izvajanju v 3. členu. Države so dolžne sprejeti zakone, ki prepovedujejo in kaznujejo genocid (Petrič, 1977: 128).

Genocid je v 2. členu Konvencije omejen na fizični in biološki genocid, ne zajema pa kulturnega genocida in genocidnega preseljevanja določene skupine. Kot možne žrtve genocida so navedene narodnostne, etnične, rasne ali verske skupine. Uradna definicija genocida po mednarodnem pravu je opredeljena v drugem členu Konvencije (Bavcon in dr., 1997: 93).

Genocid pomeni katerokoli od naslednjih dejanj, storjeno z namenom, da se do kraja ali delno uniči kaka narodna, etnična, rasna ali verska skupina:

- ubijanje pripadnikov take skupine;
- povzročanje hudih telesnih in duševnih poškodb pripadnikom take skupine;
- namerno spravljanje prizadete skupine v take življenjske razmere, ki vodijo k njenemu popolnemu ali delnemu pokončanju;
- uporabljanje ukrepov, ki imajo namen preprečevati rojstva pri pripadnikih take skupine;
- prisilno preseljevanje otrok ene skupine v drugo (Bavcon in dr., 1997: 92-93).

⁹ Priloga k Res. G.A.260 – A(III), Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

¹⁰ Frontline: The Crime of Genocide: Special Report, dostopno

<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (26.02.2001).

Konvencija izrecno določa, da morajo biti domnevni storilci naštetih dejanj kazensko preganjani, ne glede na to, ali gre za ustavno odgovorne državne voditelje, javne funkcionarje ali za navadne državljane. Storilce teh kaznivih dejanj morajo države obravnavati kot sovražnike vsega človeštva (*hostes humani generis*) in v skladu z univerzalnim načelom jih lahko kazensko preganja katerakoli država (Bavcon in dr., 1997: 93).

V Konvenciji pa zasledimo tudi pomanjkljivosti, in sicer:

- izključitev političnih in socialnih skupin od tistih, ki so upravičene do zaščite po Konvenciji;
- natančen pomen stavka, ki izraža namen dejanja genocida v konvenciji;
- odsotnost mednarodnega mehanizma v obliki mednarodnega kazenskega sodišča, ki bi kaznoval storilce genocidnega dejanja (Andreopoulos, 1994: 2,3).

V 6. členu Konvencije sicer predvideva ustanovitev mednarodnega sodišča, ki bi ga ustanovile stranke Konvencije in pristale na njegovo pristojnost. Do ustanovitve tega sodišča pa se storilec sodi za dejanje genocida, njegovo pripravljanje, sodelovanje pri njem ali njegovo propagiranje pred sodišči tiste države, kjer je bilo dejanje storjeno. Ker do 1. julija 2002 takega sodišča ni bilo, je bila edina možnost soditi za zločin genocida pred državnim sodiščem. Tako naj bi državni organi preganjali in kaznovali genocid, kjer je bil zločin genocida storjen, ti isti državni organi pa so lahko tudi sami izvajalci genocidnega dejanja. Na ta način Konvencija v popolnem nasprotju s težo kaznivega dejanja privilegira teritorialno načelo pred univerzalnim (Bavcon in dr., 1997: 93). OZN kot mednarodna organizacija, ki je sestavljena iz suverenih držav in podrejena principu suverenosti in ozemeljske celovitosti, ne more biti prostor, kjer bi se sodilo za dejanje genocida proti državi članici OZN (Kuper, 1994: 31-37). Kuper je menil, da četudi bi obstajalo mednarodno kazensko sodišče, je malo verjetno, da bi sistem deloval, dokler so samo vlade države tiste, ki lahko predložijo sodišču primere dejanja genocida.¹¹

¹¹ Zdaj je Mednarodno kazensko sodišče vzpostavljeno in tudi že v veljavi (rimski statut, pravna podlaga za delovanje ICC, je stopil v veljavo 1. julija 2002), delovati pa bo začelo šele naslednje leto. Že takoj pa so se pojavile težave. ZDA ne želijo, da bi se njenim državljanom sodilo pred tem sodiščem, zato pri podpisnicah iščejo podporo za podpis bilateralnih dogovorov o neizročanju državljanov ZDA sodišču. Več v poglavju 2.2.6.

Države podpisnice Konvencije se v 9. členu zavezujejo reševati spore glede izvajanja in tolmačenja Konvencije pred mednarodnim sodiščem pravice v Haagu (Petrič, 1977: 129).

Kljub pomanjkljivostim velja Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida za enega temeljnih dokumentov mednarodnopravnega varstva človekovih pravic, kar dokazuje tudi širok krog podpisnic. Na žalost pa v državah, kjer pride do zločina genocida, navkljub podpisu konvencije ter ostalih zavezujočih dokumentov, pozabijo na vsa pravila, na katere so pristale. Povzročitelji genocidnega dejanja največkrat razlagajo izvrševanje svoje represivne politike, ki stremi k uničenju določene ciljne skupine, kot za državo koristna dejanja (Andreopoulos, 1994: 2,3). Reakcija in delovanje mednarodne skupnosti pa sta v večini primerov prepozni in neučinkoviti.

2.2.2. Kulturni genocid

Kulturni genocid je dejanje, storjeno z namenom, da se uniči jezik, vera ali kultura kake narodne, etnične, verske ali rasne skupine. Torej dejanja z namenom, da bi se uničile tiste značilnosti, ki opredeljujejo samobitnost narodne skupine. Taka dejanja so: prepoved uporabe jezika, uničevanje kulturnih dobrin in institucij, šol, spomenikov idr. (Petrič, 1977: 257).

Lemkin je v svojo definicijo genocida, poleg fizičnega uničenja določene skupine, vključil tudi uničenje njene kulturne identitete. Kulturni genocid je označil kot namerno uničenje kulture določene skupine, ki ne pomeni nujno tudi uničenje življenj pripadnikov te skupine (Charny, 1994: 75-77).

Vendar pa je v OZN v razpravah o Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida zaradi nasprotovanja, zlasti Francije in ZDA, kulturni genocid izpadel iz Konvencije, ker naj bi ta problematika sodila v okvir mednarodnopravnega varstva manjšin. V osnutku Konvencije je bil kulturni genocid definiran kot uničenje posebnih karakteristik skupine z nasilnim preseljevanjem otrok v druge skupine, z nasilnim in sistematičnim izgonom intelektualne elite določene skupine, s prepovedjo uporabe

nacionalnega jezika tudi v privatnem življenju, s sistematičnim uničevanjem knjig, tiskanih v tem jeziku, ali s sistematičnim uničevanjem zgodovinskih in religioznih spomenikov (Thornberry, 1991: 71).

Tako moramo mednarodnopravno prepoved kulturnega genocida iskati izven Konvencije, zlasti v Ustanovni listini OZN in na njej temelječem načelu mednarodnega prava o pravici narodov do samoodločbe, najdemo pa jo tudi v Splošni deklaraciji OZN o človekovih pravicah, Paktu OZN o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Paktu OZN o državljskih in političnih pravicah ter Konvenciji OZN o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (Petrič, 1997: 257).

2.2.3. Genocidne preselitve naroda

Omeniti je treba tudi genocidne preselitve narodov. Pojem genocida v Konvenciji OZN o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida ne vključuje preselitve narodnih manjšin in drugih skupin, ki niso storjene z namenom, da bi se skupina fizično uničila, pač pa, da bi se dosegli drugi, zlasti raznarodovalni učinki. Preselitve prebivalstva z namenom, izpostaviti narodno manjšino ali drugo skupino fizičnemu uničenju ali preselitvi, ki, ne glede na namen, tako dejansko učinkujejo, so zaobsežene v pojmu genocid in jih prepovedujejo ista načela in določila mednarodnega prava, ki prepovedujejo sam genocid (Petrič; 1997: 258).

2.2.4. 20. stoletje – stoletje genocida

Dvajseto stoletje bi glede na število in obsežnost genocidnih morij lahko poimenovali kar stoletje genocida. Genocidi in ostali masovni poboji so namreč v 20. stoletju zahtevali več življenj kot vse vojne in ostali spopadi skupaj. V dvajsetem stoletju se je genocidna morija začela z genocidom Turkov nad Armenci (1.500.000 mrtvih), sledil je holokavst Nemcev nad Židi, Slovani in Romi (12.000.000 mrtvih), po drugi svetovni vojni pa je število novih žarišč naraščalo iz dneva v dan. Najodmevnejši so bili masakri Rdečih Kmerov v Kambodži (okoli 2.000.000 mrtvih), genocid Hutujev nad Tutsiji v Ruandi (800.000 mrtvih), Sudan (1.000.000 mrtvih), Burundi (250.000

mrtvih), sledili so poboji na področju bivše Jugoslavije (Bosna: 200.000 mrtvih; Kosovo: 10.000 mrtvih).

Med vzroke za obsežen porast genocida lahko štejemo tudi vzpon rasistične ideologije v povezavi z državno oblastjo, veliko rast prebivalstva, uničevalno moč modernega tehnološkega orožja, tekmovalnost ob zmanjšanju naravnih virov ter pojav novo nastalih držav s slabo varnostjo in stabilnostjo pri razvoju¹². Veliko etničnih sporov in medsebojnih bojevanj je sprožilo obdobje dekolonizacije. Države, ki so nastale na ruševinah kolonialnih sistemov, so se soočile z novimi težavami. Pogostokrat so bile meje med kolonijami vzpostavljene brez kakršnekoli logike; potekale so po vzporednikih in poldnevnikih, včasih je mejo pomenila reka, ki je bila tradicionalno komunikacijska zveza istorodnega prebivalstva. Že tako obubožani narodi so se pričeli bojevati za svojo zemljo, ki so jo tuji oblastniki razdelili med dve državi, hkrati pa so v eni državi živeli različni narodi in plemena, ki so mnogokrat bili zgodovinski sovražniki.

Brzezinski (1995: 19-27) dvajseto stoletje poimenuje kar »stoletje megaumiranja«; označuje ga število nemočnih ljudi, ki so bili namenoma ubiti zaradi doktrinarnih sovraštev in strasti. »V dvajsetem stoletju je bilo zaradi politično motiviranega prelivanja krvi torej izgubljenih nič manj kot 167,000.000 življenj, morda pa celo več kot 175,000.000. To je približno toliko, kot je vseh prebivalcev Francije, Italije in Velike Britanije skupaj, ali več kot dve tretjini sedanjega števila prebivalcev ZDA«. (Brzezinski, 1995: 26)

Medtem ko je do mnogih konfliktov in genocidov prišlo znotraj držav, pa gre napako pri zaustavitvi ali preprečevanju le-teh pripisati mednarodni skupnosti. Kljub jasnim kazalcem prihajajočega nasilja in možnostim intervencije z reševanjem sporov na miren način je mednarodni skupnosti vselej zmanjkalo volje, da bi preprečila in ustavila strašen zločin genocid.

¹² Genocide in the Twentieth Century; dostopno na <http://www.endgenocide.org/genocide/20thcen.htm> (07.08.2002).

2.2.5. »Genocid« v Kambodži?!

Ali so masovni poboji, masakri in pogromi v obdobju vladavine Rdečih Kmerov dosegli stopnjo genocida? O tej tematiki so razpravljali mnogi avtorji. Glavni zagovornik priznavanja genocida je Ben Kiernan (1994; 197), ki svojo trditev dokazuje vsaj s tremi kategorijami kamboških žrtev, ki naj bi spadale v okvir Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida. Te tri kategorije so:

- verske skupine – budistični menihi;
- etnične ali rasne skupine – čamska in vietnamska manjšina;
- del večinske kmerske populacije – prebivalci vzhodnega predela Kambodže ob vietnamski meji.

Genocid verske skupine: Pol Pot in njegovi sodelavci so se odločili za popolno uničenje budistične kulture. Pred letom 1975 je bilo v Kambodži okoli 3000 budističnih samostanov in 7000 menihov. Do leta 1979 je preživelo le 70 menihov, večino samostanov pa so Rdeči Kmeri požgali in porušili.

Genocid etničnih skupin: Pred letom 1975 so 15 % prebivalstva v Kambodži predstavljale etnične manjšine, med katerimi so bile največje vietnamska, kitajska in čamska (muslimani). S prevzemom oblasti je Pol Pot javno oznanil, da 99 % kamboškega prebivalstva predstavljajo »čisti« Kmeri, le 1 % pa naj bi bilo »ostalih« prebivalcev. Vietnamsko manjšino je s pomočjo Američanov uspešno preganjal že Lon Nol (1970 – takrat jih je bilo v Kambodži okoli 400.000), v prvem letu vladavine Rdečih Kmerov pa so jih izgnali okoli 100.000. Tiste, ki so ostali, so pobili. Točne številke mrtvih ni. Kitajska manjšina je pred letom 1975 štela okoli 430.000 predstavnikov. Večina le-te je živela v mestih. V času evakuacije kamboških mest so predstavnike kitajske manjšine, skupaj z ostalim mestnim prebivalstvom, pregnali na polja, kjer so umirali od lakote in izčrpanja. Preživelo jih je okoli 215.000. Muslimanskih Čamov je bilo leta 1975 približno 250.000. Nad njimi so se Rdeči Kmeri še posebej znesli. Požgali so vse izvode Korana, ukinili islamske šole in čamski jezik. V masakrih jih je umrlo okoli 100.000 (Kiernan, 1996: 251-309).

Genocid dela večinske kmerske skupine: Na vzhodu države, ob vietnamski meji, so Rdeči Kmeri izvedli največje masovne poboje med predstavniki lastnega naroda.

Obtožili so jih sodelovanja z Vietnamci, razglasili so jih za izdajalce. Da so jih lažje prepoznali, so jim ukazali, da morajo nositi modre šale (kot Židje rumene zvezde – primerjava s holokavstom).

Po Kiernanu je genocid verskih in etničnih skupin v Kambodži nesporen, medtem ko ima genocid dela večinske populacije slabšo pravno podlago. Po Konvenciji pomeni genocid »do kraja ali delno uničenje kake narodne, etnične, rasne ali verske skupine«. Prebivalci vzhodnega dela Kambodže pa predstavljajo del večinske narodne skupine.

Tudi ostali avtorji so razdvojeni. Raje kot genocid uporabljajo za grozodejstva Rdečih Kmerov izraze »genocidni masakri« (Kuper, 1994), »avto-genocid« (Charny, 1994) in »etnocid« (Fein, 1994). Ti avtorji poudarjajo, da je šlo v primeru Rdečih Kmerov za poboje političnih in družbenih skupin (del večinskega naroda), kar v Konvenciji ni opredeljeno kot genocid.

Neil Riemer (2000), ki v svojem delu skupaj s sodelavci preučuje načine preprečevanja genocida, poboje v Kambodže zaradi razsežnosti grozodejstev, ne glede na Konvencijo, imenuje genocid. Tudi Hannum (1989) v svojem delu zaradi razsežnosti storjenih zločinov v Kambodži govori o genocidu.

Ker avtorji, ki večino svojega raziskovanja posvečajo prav dogodkom v Kambodži, grozodejstva Rdečih Kmerov označujejo kot genocid, sem v svoji nalogi tudi sama uporabila ta izraz.

2.2.6. Preprečevanje in kaznovanje zločina proti človeštvu

Minilo je že več kot 50 let, ko so Združeni narodi spoznali potrebo po ustanovitvi mednarodnega kazenskega sodišča, ki bi kazenskopravno preganjal zločine, kot je genocid. V resoluciji 290 je Generalna skupščina ugotovila, da je v vseh obdobjih zgodovine genocid prizadejal ogromne izgube za človeštvo, ter spoznala, da je za osvoboditev ljudi pred takšno nadlogo potrebno mednarodno sodelovanje. Sprejeli so Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, v kateri v 1. členu

genocid označijo za zločin pod jurisdikcijo mednarodnega prava, v 6. členu pa določijo, da osebam, obsojenim za genocid, sodi pristojno sodišče v državi, v kateri je bil zločin storjen, ali mednarodno kazensko sodišče, ki ima takšna pooblastila. V isti resoluciji je Generalna skupščina povabila Komisijo za mednarodno pravo, da preuči ustreznost in možnost vzpostavitve mednarodnega sodnega organa za sojenje ljudem, obtoženih genocida.¹³

Mednarodno kazensko sodišče je bil nekakšen manjkajoči člen v mednarodnem pravem sistemu. Mednarodno sodišče v Haagu se ukvarja le s primeri med državami, ne pa s posamezniki. Brez mednarodnega kazenskega sodišča, ki se ukvarja z individualno odgovornostjo, kot z veljavnim mehanizmom, so dejanja genocida in nezaslišane kršitve človekovih pravic pogostokrat ostala nekaznovana. V zadnjih petdesetih letih je bilo mnogo primerov zločina proti človečnosti in vojnih zločinov, za katere ni bil obdolžen noben posameznik. V Kambodži so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja Rdeči Kmeri pobili skoraj 2 milijona ljudi. V oboroženih spopadih v Mozambiku, Liberiji, El Salvadorju in ostalih državah je izgubilo življenja ogromno civilistov, med katerimi je bilo veliko število žensk in otrok. Poboji nad civilisti se nadaljujejo v Alžiriji in na območju Velikih jezer v Afriki...

Večina krivcev vojnih zločinov ali zločinov proti človečnosti je skozi zgodovino ostala nekaznovana. Z izjemo vojnih sodišč, ki so se pojavila po drugi svetovni vojni, in dveh sodobnih *ad hoc* mednarodnih sodišč¹⁴, to drži tudi za 20. stoletje. To pomeni, da je bila večina krivcev takšnih zločinov prepričana, da bodo najverjetneje ostali nekaznovani. Osnovni cilj teh, ki so pripravljali vzpostavitev mednarodnega sodišča, je učinkovito svarilo. Končno je postalo jasno, da mednarodna skupnost ne bo več tolerirala grozodejstev brez zakonite odgovornosti in sprejetja primernih kazni.¹⁵

1. julija 2002 je uradno stopil v veljavo rimski statut, ki ustanavlja mednarodno kazensko sodišče (ICC – International Criminal Court). S tem so izpolnjeni vsi pogoji

¹³ Establishment of an International Criminal Court – overview, dostopno na <http://www.un.org/law/icc/general/overview.htm> (06.08.2002).

¹⁴ Ad hoc mednarodni kazenski sodišči za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando je ustanovil Varnostni svet ZN z namenom pregona storilcev grozovitih hudodelstev, storjenih na teh dveh območjih v točno določenem časovnem obdobju. Ti sodišči nista namenjeni za pregon kršitev, do katerih prihaja drugje, ali za preprečevanje kršitev v prihodnosti.

¹⁵ Vprašanja in odgovori o MKS, dostopno na <http://www.amnesty-international.si/mks/vprasanja.htm> (08.10.2002)

za začetek delovanja prvega stalnega mednarodnega sodišča, kjer bodo lahko sodili storilcem genocida, zločinom proti človečnosti, vojnih zločinov in agresije. ICC bo pristojen za zločine, storjene po 1. juliju 2002, delovati pa bo začel v letu 2003, ko se bodo države pogodbenice dogovorile o načinu izvolitve 18 sodnikov in glavnega tožilca.

Novemu mednarodnemu sodišču, ki je po mnenju nekaterih najpomembnejši mednarodnopravni instrument od sprejetja ustanovne listine ZN, ostro nasprotujejo ZDA, ki si vse bolj prizadevajo, da bi ga onemogočile (bilateralni dogovori o neizročitvi ameriških državljanov sodišču). Rimski statut je ratificirala tudi Slovenija.¹⁶ Na dan začetka veljavnosti rimskega statuta je v Haagu, kjer je sedež sodišča, začela delovati skupina osmih strokovnjakov z vsega sveta, ki bo sprejemala pritožbe, pričevanja in dokazna gradiva, kar bo pozneje predala neodvisnemu tožilcu ICC, ko bo ta izvoljen. Procese bo vodilo 18 sodnikov iz držav članic ICC, ki bodo izvoljeni za enkratni devetletni mandat. Tudi neodvisni tožilec bo izvoljen za devetletni mandat. Septembra 2002 so na prvem srečanju predstavnikov držav članic ICC sprejeli proračun sodišča, ki ga bodo financirale sodelujoče države. Sodišče bo po ocenah popolnoma usposobljeno za delovanje šele konec leta 2003.

Rimski statut, pravna podlaga za delovanje ICC, je bil sprejet na diplomatski konferenci v Rimu, 17. julija 1998, ko je zanj glasovalo 120 držav. Doslej ga je podpisalo 139 držav, ratificiralo pa 76. Sodišče ima pristojnost za kaznovanje genocida, zločinov proti človečnosti, vojnih zločinov in agresije. Njegovo delovanje pa je omejeno, saj lahko prevzame pobudo za preganjanje zločincev le, če katera od držav pogodbenic ne bi hotela preganjati zločincev, če bi jih preganjala po nepravnem postopku oziroma, če bi v državi prišlo do kolapsa pravnega sistema.¹⁷

¹⁶ ZDA so tudi Sloveniji ponudile podpis dogovora, a je naš zunanji minister (dr. Dimitrij Rupel) dejal, da bo Slovenija glede odločitve počakala še na skupno odločitev Evropske unije.

¹⁷ Zgodovina, dostopno na <http://www.amnesty-international.si/mks/zgodovina.htm> (08.10.2002)

V tem poglavju sem predstavila poglobljene pojme, ki jih bomo srečevali v celotni nalogi. Hipoteza moje naloge pogojuje nerazvoj Kambodže s pretresi v domačem okolju. Kambodža je država v razvoju z vsemi značilnostmi le-teh. Je tudi ena izmed pokolonijskih držav, katere narod pa je imel bogato zgodovinsko ozadje že pred prihodom kolonizatorjev. Po osamosvojitvi so se sicer spoprijeli s težavami vzpostavljanja notranjega reda, vendar so veliko večje težave nastopile šele v obdobju državljanske vojne, ki je dosegla stopnjo genocida. To obdobje je v državi ustavilo vsakršen napredek, saj so se ljudje ukvarjali zgolj z lastnim preživetjem, elite pa so se bojevale le za lastno moč, ne pa za korist države in njenih državljanov. Po koncu morije in vzpostavitvi miru so posledice notranjih pretresov vidne na vsakem koraku. Predvsem pa je visoka stopnja nezaupanja državljanov v državne institucije. Država, ki je dobrih dvajset let samo obstajala, ne pa se tudi razvijala, ima danes ogromne razvojne težave. Dvajseto stoletje sem izpostavila zaradi pojava velikega števila genocidov, masakrov in pobojev, ki pa so v različnih državah in v različnih okoliščinah povzročili popolnoma različne težave. Posebej pomembno pa je dejstvo, da je mednarodna skupnost kljub različnim mehanizmom preprečevanja dopustila razvoj le teh. Šele leta 2002 pa je vzpostavila sodišče, ki bo povzročiteljem grozodejstev sodilo.

Naslednje poglavje je v celoti namenjeno Kambodži. V začetku bom predstavila zgodovinsko ozadje in opisala vlogo francoskih kolonizatorjev. Večji del poglavja je namenjen grozotam, ki jih je kamboškemu ljudstvu prizadejal sprevržen režim Pol Pota in njegovih Rdečih Kmerov.

3. NOTRANJI PRETRESI V KAMBODŽI

V tretjem poglavju bom podrobneje predstavila obdobje v Kambodži od osamosvojitve ter seveda dobo »genocida«, ko so državi s trdo roko vladali Rdeči Kmeri. Dotaknila se bom vloge mednarodne skupnosti in ZDA, pripravam ter izvedbi mirovnega načrta, ki so ga OZN zaključile s prvimi nadzorovanimi demokratičnimi volitvami leta 1993.

3.1. Zgodovinsko ozadje

Med 1. in 6. stoletjem je bila na ozemlju današnje Kambodže kmerska država Funan, ki je bila pod močnim vplivom indijske kulture. Sredi 5. stoletja je v današnjem Laosu nastala država Chenla in v 7. stoletju obvladovala večji del Indokitajskega polotoka. Leta 802 se je kralj Jayavarman II. osvobodil izpod oblasti države Srivijaya in začel t.i. angkorsko obdobje (do 1431), v katerem je Kambodža premagala državo Čampa (1190) in postala vodilna politična sila na polotoku (vrhunec v 12. stoletju med vladavino kralja Suryavarmana), doživela pa je tudi silovit kulturni razcvet (prestolnica Angkor). Veliki gradbeni projekti, naravne nesreče in spori v kraljevi družini so v 15. stoletju povsem izčrpali državo. 1431 so Angkor zavzeli Tajci in je odtlej opustel. V naslednjih stoletjih so v Phnom Penhu (od 1434) vladali šibki kmerski vladarji, ki sta jim močna Vietnam in Siam postopoma odvzela večji del ozemlja. (Natek in Natek; 1999: 281)

Francija je svojo kolonialno ekspanzijo v Indokini (Vietnam, Laos, Kambodža) začela v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1863 je sprejela ponudbo kamboškega kralja, da v oslabiljenem kraljestvu vzpostavi protektorat. Francija je za naslednjih 90 let v Kambodži prevzela popolno oblast. Teoretično je bila francoska vladavina posredna, vendar pa so v praksi francoski uslužbenci odločali o vseh poglavitnih zadevah, vključujoč izbiro kralja. Francozi kamboške državne ureditve niso spreminjali, so pa postopoma razvijali državno upravo, ki je bila kopija francoske. Kamboški vladarji so bili za kmečke množice božanstvo, v resnici pa so samo izvrševali navodila resničnih

oblastnikov, francoske uprave. Kamboško ljudstvo je bilo ponižano. Francozom se je zdelo primerno, da najpomembnejše položaje in gospodarske prednosti namenijo Vietnamcem, ki so jih imeli za marljivejše. Zanimarjali so izobraževanje in več poudarka namenili gradnji cest, pristanišč in ostalih javnih površin. Phnom Penh je počasi dobival izgled francoskega podeželskega mesta.

Francozi so v kamboško gospodarstvo vlagali relativno manj kakor v Vietnamu. V času svoje vladavine so razvili plantaže kavčuka in kraljestvo je izvažalo veliko riža. So pa Francozi restavrirali angkorske templje in dešifrirali napise, kar je prebivalce ponovno povezal z njihovo bogato preteklostjo in jih navdalo s ponosom. Ker se Francozi navidezno niso vtikali v državno ureditev, budizem in način življenja, se je protifrancoski vpliv širil izredno počasi.¹⁸

Med drugo svetovno vojno so Indokino zasedli Japonci, francoska uprava pa je delovala nemoteno. Tik pred koncem vojne so Japonci odstavili francoske kolaborante in postavili neodvisno kamboško vlado pod vladavino mladega kralja Norodoma Sihanouka. 1946 so Francozi ponovno vzpostavili protektorat, vendar so Kambodžanom dovolili pripravo ustave in političnih strank. V obdobju, ki je sledilo, so na področju celotne Indokine izbruhnili boji za neodvisnost. Največ bojev je bilo v Vietnamu, v t.i. *prvi indokinski vojni* (1946-1954). V Kambodži so se komunistični gverilci združili z vietnamskimi komunisti in prevzeli nadzor skoraj nad celotno državo. Kljub težavnim okoliščinam je leta 1953 kralju Sihanouku uspelo dokaj na miren način doseči kamboško neodvisnost. Ženevski mirovni sporazum iz leta 1954 je uradno zaključil prvo indokinsko vojno in Sihanouka spoznal za edinega legitimnega voditelja v Kambodži.¹⁹

¹⁸ Za večinoma neizobraženo kamboško ljudstvo je kralj pomenil najvišjo avtoriteto, niso pa se zavedali, da je deloval le po navodilih kolonizatorjev.

¹⁹ Cambodia: History, dostopno na <http://encarta.msn.com/find/concise.asp?mod=1&ti=761570298&page=6> (12.09.2002).

3.2. Samostojnost in vpliv vietnamske vojne

Sihanoukov boj za kamboško neodvisnost je izostril njegove politične veščine in povečal njegove ambicije. Leta 1955 se je odpovedal kroni in se popolnoma posvetil politični karieri. Na volitvah istega leta so vse sedeže v parlamentu dobili predstavniki njegove stranke. Kot premier je državo vodil do leta 1960, ko je umrl njegov oče in so ga imenovali za državnega voditelja.

V poznih petdesetih je vpliv hladne vojne zajel tudi Azijo. Za Sihanoukovo naklonjenost so se potegovali tako ZDA, Sovjetska zveza in Kitajska. Kambodža je imela pomembno vlogo v regiji zaradi dogodkov v sosednjem Vietnamu, kjer so se razvneli boji med komunističnim režimom na severnem delu in prozahodnim režimom na jugu. Sovjetska zveza je podpirala vietnamske komuniste, medtem ko so jim ZDA nasprotovale, Kitajska pa je zaradi varnostnih razlogov želela prevlado v Vietnamu. Vse tri so od Kambodže pričakovale podporo, ki bi izboljšala njihovo pozicijo v regiji. Sihanouk se je odločil za nevtralnost, ki je pomenila ekonomsko pomoč s strani vseh tekmic.

1965 je Sihanouk prekinil diplomatske odnose z ZDA. Prav v tem času je severno-vietnamskim komunistom, ki so se takrat borili v vietnamski vojni proti ZDA in južnemu Vietnamu, dovolil vzpostaviti vojaške baze na kamboškem ozemlju. Ko se je vojna v Vietnamu še razširila, se je okrepila domača opozicija proti Sihanouku. Kamboška komunistična organizacija se je okrepila in oborožila. Kamboško gospodarstvo je vedno bolj pešalo in leta 1969 je Sihanouk obnovil diplomatske stike z ZDA. Istega leta je ameriški predsednik Nixon ukazal bombne napade na Kambodžo, da bi uničili vietnamske komunistične baze na področju Kambodže.

Kamboška skupščina je marca 1970 odstavila Sihanouka v njegovi odsotnosti. Udar so organizirale prozahodne in protivietnamske sile pod vodstvom generala in premiera Lon Nola in s pomočjo milijard ameriških dolarjev. Vendar so ZDA slabo izbrale svojo marioneto. Lon Nol je bil nesposoben in naiven. Verjel je, da bo ameriška vojaška tehnologija zatrla revolucionarne strasti združenega Vietkonga in Rdečih Kmerov. Na mejo države, kjer so bile severnovietnamske vojne postojanke, je poslal slabo oboroženo državno vojsko. Upal je, da bo s pomočjo ZDA premagal

svoje nasprotnike, vendar je bila ameriška pomoč vedno tesno povezana z dogodki v Vietnamu. Aprila istega leta so ameriške in južnovietnamske sile vdrle v Kambodžo in v letu dni uničile obrambne položaje Lon Nolve vojske.

Oktobra 1970 je Lon Nol postavil Kmersko republiko. Sihanouka, ki si je zatočišče poiskal na Kitajskem, so obsodili na smrt. V tem času so Kitajska in severno-vietnamski voditelji Sihanouka prepričali, da je vzpostavil kamboško vlado v izgnanstvu. Iz golega maščevanja Lon Nolu se je povezal s svojimi smrtnimi sovražniki, Rdečimi Kmeri. Leta 1973 se je v Angkor Watu sestal s Pol Potom in sklenil pakt. Rdeči Kmeri so nastali kot razcapana vojska kakih 3000 privržencev. Toda Sihanouk je za kmečke prebivalstvo Kambodže pomenil božanski lik in razjarjeni zaradi njegovega padca, so se le-ti odzvali klicu. V resnici pa je Sihanouk Rdečim Kmerom pomenil le krinko, ki so jo zavrgli, takoj ko ni bila več koristna.

Ameriško bombardiranje kamboškega podeželja se je nadaljevalo vse do leta 1973, ko je ameriški kongres ukazal prekinitev napada. V tem času so se sile Lon Nola borile tako proti Vietnamcem kot tudi že proti Rdečim Kmerom. General je izgubil oblast nad večino kamboškega podeželja, ki ga je uničilo ameriško bombardiranje. Boji so močno poškodovali državno infrastrukturo in v ameriških napadih je umrlo približno 150,000 prebivalcev Kambodže. Zaradi napadov v ruralnih področjih je več sto tisoč državljanov prebegnilo v glavno mesto Phnom Penh (Kiernan, 1994: 194). Leta 1975 so ZDA umaknile svoje čete iz Vietnama. Takratna kamboška vlada, ki sta jo zaznamovali korupcija in nesposobnost, je izgubila ameriško vojaško pomoč (Kissinger; 1999: 499). Lon Nol je pobegnil v ZDA. To je izkoristila vojska Rdečih Kmerov in 17. aprila 1975 zavzela Phnom Penh.²⁰

²⁰ The History Place: Genocide in the 20th Century, dostopno na <http://www.history.com/worldhistory/genocide/pol-pot.htm> (26.02.2001).

3.3. Vzpon Rdečih Kmerov in obdobje genocidnih masakrov

3.3.1. Pol Pot in vzpon Rdečih Kmerov

Karizmatični voditelj Komunistične stranke Kampučije²¹ je bil Pol Pot. Rodil se je leta 1925 v Memotu, v provinci Kompong Thom; njegov oče je bil premožen veleposestnik. Takrat se je imenoval Saloth Sar, kasneje pa prevzel ime Pol Pot. Kot deček je nekaj česa preživel v kraljevi palači v Phnom Penhu. Konec štiridesetih let je študiral v Parizu in postal inženir. Bil je vzoren študent in povojni marksist. V Parizu je spoznal poznejše soborce Ienga Sarija, Sona Sena in Khieuja Samphana. Leta 1952 je postal član komunistične stranke Francije.

Leta 1953 se je vrnil v Kambodžo, ki pa je v času njegove odsotnosti doživela spremembe. Vojna v Indokini se je začela kot komunistični poskus pregnati francoske kolonialiste iz Vietnama, vendar se je razširila čez meje v Kambodžo in Laos. Polovico države so zavzeli kmerski vstajniki, ki so se bojevali skupaj z Vietminhom in pogosto po njegovih ukazih. Pol Pot je verjel, da si bo Kambodža ob podpori Vietnama pridobila samostojnost. Tako se je pridružil gverilcem in eno leto preživel na vietminhskem poveljstvu v kamboškem pragozdu. Obupno si je želel pridobiti njihovo znanje in se naučiti, kako uriti kadre in organizirati vstajo med ljudstvom. Vendar je kmalu spoznal, da je njegovim mentorjem resnično pomembna le zmaga v Vietnamu; na Kambodžo so gledali kot na postransko stvar. Razjezilo ga je, da so njemu in ostalim kmerskim revolucionarjem namenjali samo nižja opravila. Potem pa se je zgodila čudežna preobrazba: Francozi so v Vietnamu doživeli odločujoč poraz. Na konferenci v Ženevi so se dogovorili o pogojih za mir. Francozi so zapustili Indokino, umaknili svojo vojsko in priznali komunistični Severni Vietnam. V zameno je Vietnam umaknil svoje enote iz Kambodže. Zapuščena kmerska revolucija je ostala na cedilu. Sihanouk je spretno dosegel neodvisnost Kambodže in pripravil volitve. Prelisičil je svoje komunistične sovražnike, saj zdaj ni obstajala nobena potreba po oboroženi vstaji.

²¹ Kampučija je novo ime Kambodže, ki ga je leta 1976 vpeljal Pol Pot.

Leta 1956 je Pol Pot nastopil službo učitelja in skupaj z ženo, ki je bila tudi učiteljica, sta pričela z novačenjem učencev za »svojo stvar«. V tistem času se je Pol Pot znašel na Sihanoukovem seznamu za odstrel, zato se je znova umaknil v gverilo. Naslednjih 12 let je preživel v skrivanju in indoktriniranju svoje oblike marksizma učencem.

V začetku sedemdesetih je po revolucionarnem gibanju, zdaj že imenovanem Rdeči Kmeri, udaril Lon Nol. Za glavo vsakega Rdečega Kmera je bila razpisana denarna nagrada. V tem obdobju je Pol Pot opustil vsako misel na demokratične postopke in je kot edino pot naprej videl le oboroženo vstajo.

Dve veliki ameriški taktični napaki sta naredili velikansko uslugo Pol Potu. Prva je bila leta 1970, ko je v Kambodžo vdrlo 20.000 ameriških in južnovietnamskih vojakov. Nameravali so uničiti oporišča severnih Vietnamcev in pretrgati preskrbovalne poti. Med trimesečnim pohodom so požgali veliko kmerskih vasi in ustrašovali prebivalce. Druga napaka je bila množično bombardiranje Kambodže leta 1973. Takrat so Američani, da bi ustavili napredovanja Rdečih Kmerov in v podporo Lon Nolovi obrambi pred komunizmom, z bombniki B-52 odvrgli več kot četrta milijona ton bomb in z napalmom požgali celo območje na podeželju. Pobili so okoli 100.000 ljudi.

Obe ameriški napaki sta pognali kmečko prebivalstvo v Pol Potov objem. Začelo se je množično novačenje in zmage so se vrstile. Lon Nol je nadzoroval le še mesta. Za fronto pa je Pol Pot v svoje enote uvajal doktrino mržnje. Več 10.000 neukih dečkov in deklic je spremenil v morilce s samo enim ciljem: maščevati se nad prebivalstvom, ki je ostalo v Lon Nolovih mestih.

»Del mladine je zapeljala revolucionarna ideja, drugi pa niso mogli sprejeti imperialističnega posega ZDA. In tako smo se združili v podporo kralju Sihanouku in ustanovili enotno ljudsko fronto.« (Lou Norin, predstavnik Rdečih Kmerov, V: Hercombe, 2000)

3.3.2. Zavzetje Phnom Penha in obdobje vladavine Rdečih Kmerov

V začetku aprila 1975 so se demoralizirane sile Lon Nola umaknile do samega Phnom Penha. V mestu je bilo zaradi beguncev s podeželja štirikrat več prebivalcev. Bombardiranje Američanov je terjalo veliko žrtev. Lon Nol je z ameriško pomočjo pobegnil v ZDA in mesto prepustil na milost in nemilost Rdečih Kmerov.

17. aprila 1975 so Rdeči Kmeri v popolni tišini vkorakali v Phnom Penh. Prebivalci glavnega mesta so bili dolgo v popolni osami in niso vedeli ničesar o tej nenavadni vojski otrok s povsem brezizraznimi obrazi (Hercombe, 2000). Prav tako osupli so bili gverilci, nepismeni kmetje, ki do takrat še nikoli niso videli mestni ulic, avtomobilov in sodobnih pripomočkov. Toda oprali so jim možgane, da so vse meščane videli kot zajedavce, ki so si nakopičili bogastvo s podeželja in niso sledili revoluciji.

Takoj po zasedbi kamboških mest so Rdeči Kmeri vse mestne prebivalce izgnali na podeželje. To dejanje je kazalo na dve poglavitni ideji Rdečih Kmerov:

- v meščanih so videli svoje nasprotnike, ki jih je treba uničiti;
- po njihovi utopični viziji naj bi Kambodžo spremenili v deželo delovnih, produktivnih kmetovalcev.

Vodstvo se je oklicalo za Demokratično Kampučijo (DK), ki je zahtevala popolno neodvisnost od tujih sil, sprejela pa je ekonomsko in vojaško pomoč od svojih največjih zaveznic, Kitajske in Severne Koreje. Ljudje, ki so v novi vodstveni strukturi zasedli najvišja mesta, so bili večinoma nepismeni podeželjani, ki so se v času državljanske vojne borili na strani Rdečih Kmerov.

V obdobju prevlade Pola Pota, ki je trajala od aprila 1975 do januarja 1979, se je v Kambodži odvijala najbolj radikalna, politična, družbena in ekonomska revolucija. Država je bila odrezana od ostalega sveta; tuji jeziki in jeziki manjšin so bili ukinjeni; mesta so bila prazna. Šole in bolnišnice so bile zaprte in vso delovno silo so vpoklicali v vojsko. Gospodarstvo je bilo militarizirano, nacionalna valuta, plače in tržišča ukinjena. Mnogo kamboških družin je bilo ločenih. Večinska budistična religija je bila skupaj z drugimi religijami in ljudsko kulturo uničena. 1.7 milijona ljudi, od približno osmih milijonov prebivalcev, je umrlo zaradi lakote ali pa kot žrtve množičnih

pobojev (Hannum, 1989: 85). Rdeči Kmeri so uvedli absolutno diktatorstvo nad populacijo, ki so ji vladali s terorjem. Sprejeli so filozofijo o rasni superiornosti in čistosti, ki je močno spominjala na nacistično. Vključevala je tudi idejo pogromov za eliminacijo manjšin.

»Evakuacijo smo sprejeli, ker jo je ukazala partija. Ukrep se nam zato ni zdel problematičen. Član partije brez vprašanj sprejme vsako njeno dejanje.« (Suong Sikeoun, predstavnik Rdečih Kmerov, V: Hercombe, 2000)

Prebivalstvo je bilo zasušeno. Osnova gospodarstva je bil riž in Pol Pot je ukazal potrojitev pridelka. Brez strojev in umetnih gnojil je to bilo nemogoče.

»Hoteli so zgraditi gospodarstvo na enem samem dejavniku, golem človeškem delu. To je bil njihov načrt za slavo.« (Craig Etcheson, zgodovinar genocida, V: Hercombe, 2000)

Več kot so riža pridelali, manj hrane je bilo za ljudi. Velik del pridelka so prodali Kitajski v zameno za orožje. Pol Pot se je zavedal trpljenja ljudstva, ki pa v njegovem velikem načrtu obnove *velikega Angkorja* ni bilo pomembno.

Še posebej so se Rdeči Kmeri znašali nad intelektualci; le-ti so veljali za »težko učljive« in so jih v večini pobili. Od približno 500 zdravnikov, ki so v državi delali pred letom 1975, jih je preživelokoli 40²². V razred državnih sovražnikov so v času Pol Potovega režima sodili vsi, ki so imeli višjo šolsko izobrazbo. Načini pobojev in usmritev so bili pri Rdečih Kmerih še posebej kruti. Redki preživeli pričajo o grozotah v zaporih in na poljih smrti, kjer so jih pobijali z lopatami, jih zadušili s plastičnimi vrečami, omenjajo tudi kanibalizem... Številne žrtve so še vedno skrite na »poljih smrti«, v množičnih grobovih (Becker, 1987). O teh grozljivih dejanjih pa je na žalost dosegljivih le malo verodostojnih dokumentov. Večino so Rdeči Kmeri požgali, z izjemo tistih, ki so jih našli Vietnamci v »Tuol Slengu«, političnem zaporu, v katerem je bilo pobitih okoli 20.000 ljudi in ki je ostal skrit za javnost vse do vdora Vietnamcev, leta 1979. V Tuol Slengu so ljudi mučili do smrti, da so navedli imena vseh, ki so jih v

²² V različnih virih se pojavlja različno število preživelih zdravnikov, vedno pa je med 25 in 40.

življenju kdaj poznali, potem pa so vse te uvrstili na seznam sovražnikov. Nato so jih zaprli in prav tako prisilili, da so navedli imena ljudi, ki so jih poznali. Seznam sovražnikov se je širil v nedogled. Najboljši misleci, najbolj predani ljudje, najboljši vojaki in revolucionarji so padli kot žrtve teh paranoičnih čistk. Revolucija je začela žreti lastne otroke.²³

3.4. Vdor Vietnamcev in Ljudska republika Kampučija

Leta 1977 so spori pripeljali do bojev med Kampučijo in njenim vzhodnim komunističnim sosedom, Vietnamom. Januarja 1979 so vietnamske sile zavzele skoraj celotno področje države. Ko so se Vietnamci odločili za napad, sta bila kamboška družba in revolucionarni aparat že tako zdesetkana od čistk, da nista nudila odpora. Številni Rdeči Kmeri so pozdravili vietnamski vdor kot edino rešitev za dokončanje grozot režima. Vietnamci so razglasili Ljudsko republiko Kampučijo (LRK) in postavili marionetno vlado, ki so jo sestavili iz vrst rdečekmerskih dezertarjev. Za nekatere prebivalce je vdor Vietnamcev pomenil rešitev, še posebej za tiste, ki so preživeli »polja smrti«, medtem ko so po mnenju Rdečih Kmerov Vietnamci izvedli agresijo (Yimsut, 2001/b).

Vladavina Rdečih Kmerov je padla, oblast je sedaj prišla v roke Kambodžanov, ki so se borili na strani Vietnamcev. Začela se je tako imenovana vietnamizacija Kambodže. Vietnamci so novo vlado podpirali in si tako pridobili mnogo vpliva v državi (Becker, 1987). Stroga kontrola življenj prebivalstva se je nadaljevala tudi pod novo vlado, so pa dovolili izvajanje religioznih običajev (budizem) in na celotnem ozemlju ponovno vzpostavili šolski sistem. Kmetijstvo je ostalo kolektivizirano.

²³ Danes v Kambodži deluje Kamboški dokumentacijski center, ki ima 35 skupin. Sestavljajo jih raziskovalci režima Rdečih Kmerov. V petih letih so zbrali več kot milijon strani dokazov in 500 prizorišč genocida. Njihova glavna naloga je zbiranje dokazov in popisovanje zločinov Rdečih Kmerov. Imajo dva cilja: prvi je ohranitev zgodovine, da bodo mladi v Kambodži izvedeli za grozodejstva Rdečih Kmerov, drugi pa je zbiranje dokazov za sodne procese. Dokaze izročijo sodišču in so na voljo vsem, ki želijo tožiti ubijalce. Njihovo delo je občutljivo in včasih nevarno. Pomoč krajevnih oblasti je nujna, zlasti na območjih, kjer je bilo delovanje Rdečih Kmerov še zlasti močno. Gibajo se na področjih, ki so še polna min. Pomaga jim tudi oboroženo spremstvo.

Rdeči Kmeri in ostali Kambodžani, ki so pobegnili na Tajsko, so tam izoblikovali protivietnamsko vodstvo v pregnanstvu, ki se je še naprej imenovalo DK. Ker se Kitajska, Tajska in ZDA z vietnamskim prevzemom oblasti v Kambodži niso strinjale (označile so ga kot vietnamsko agresijo), so idejo o vodstvu v pregnanstvu podprle. Z njihovo podporo so Rdeči Kmeri boj proti Vietnamcem in njihovim domačim zaveznikom nadaljevali na zahodu države; pridružili so se jim tudi nekomunisti.

V osemdesetih se je vlada odločila, da bo zmanjšala kontrolo nad gospodarstvom. To je pomenilo, da so državljani Kambodže zopet lahko postali lastniki manjših podjetij in kmetij. Vietnam je začel z umikom svojih čet iz Kambodže, ki je bil dokončen leta 1989, ko jih obubožana Rusija ni več mogla podpirati. Istega leta so kamboška vlada in opozicijske stranke začele pogajanja za uradno sklenitev vojne. Oktobra 1991 so podpisale mirovni sporazum pod nadzorom Združenih narodov. Združeni narodi so na podlagi tega sporazuma leta 1992 prevzeli administracijo kamboške vlade, z namenom, da bodo Kambodžo vodili skozi obdobje prehoda v demokracijo.

3.5. Odzivi mednarodne skupnosti in ZDA

Ko so Vietnamci leta 1979 strmoglavili režim Rdečih Kmerov, so ZN za Kambodžo vzpostavili embargo, ki je še povečal revščino med najranljivejšimi in ogrozil državno gospodarstvo. ZDA, Avstralija in ostale zahodne države so prekinile pomoč in diplomatske stike z edino stranko, ki je nasprotovala genocidnemu režimu v državi, medtem ko so Rdečim Kmerom še vedno pomagale (Kiernan; 1991).²⁴

Kljub poročilom o grozotah, ki so jih izvajali Rdeči Kmeri, pa so nekateri kitajski in zahodni vladni krogi videli v njihovem gibanju protivietnamsko in geopolitično korist. »Ko je ameriška CIA leta 1980 poročala o demografski katastrofi v Kambodži, je ostro obsodila vietnamsko intervencijo v letu 1979, ter celo trdila, da je režim Pola Pota svojo zadnjo eksekucijo izvedel v letu 1976.« (Kiernan, 1994: 207) Američani so si iz maščevanja proti Vietnamcem zatisnili oči pred Pol Potovo genocidno tiranijo,

²⁴ ZDA so, sicer posredno, še pomagale Rdečim Kmerom. Zavzemale so se za njihovo mesto v ZN, nasprotovale kakršnikoli akciji proti njim ter bile tihe zaveznice Kitajske in Tajske, ki sta Kmerom dobavljali orožje in jim nudili zatočišče.

mu ponudili pomoč in ga v Združenih narodih podprli kot zakonitega voditelja Kambodže.

Po enajstih letih diplomatske podpore Rdečim Kmerom so ZDA leta 1990 obljubile, da bodo glasovale za ukinitve predstavništva le-teh v Združenih narodih. Istega leta so Združeni narodi razglasili kamboški mirovni plan. Rdeči Kmeri naj bi bili vključeni v predlagane dogovore. V tistih dneh se je podkomisija Združenih narodov za človekove pravice odločila, da s svojega dnevnega reda umakne osnutek resolucije za Kambodžo. V osnutku je podkomisija zapisala, da so zagrešena grozodejstva v Kambodži dosegla stopnjo genocida ter poudarila pomen preprečitve vrnitve na oblast odgovornih za genocid v obdobju med 1975 - 1978. Vsebina te resolucije bi močno omajala kamboški mirovni plan, ki je vključeval aktivno sodelovanje vseh strank, tudi Rdeče Kmere. Resolucijo so umaknili, ker so nekateri govorniki dejali, da to ne bi bilo dobro, potem ko je pet stalnih članic varnostnega sveta mirovni plan že potrdilo (Kiernan, 1994: 209).

3.6. Priprava mirovnega načrta

Verzija mirovnega plana iz leta 1991 je Rdečim Kmerom dajala enake pravice, svoboščine in možnosti za udeležitev v volilnem procesu kot vsem ostalim državljanom Kambodže. Ta plan je vključeval tudi razorožitev edine sile, ki je nasprotovala Rdečim Kmerom.

Na pogajanjih o kamboškem mirovnem načrtu so opozorili na možnost ponovitve Pol Potovega genocidnega režima in zato nasprotovali možnosti, da pri vzpostavljanju nove države sodelujejo tudi Rdeči Kmeri. ZN pa so, po drugi strani, omenili le »nevarnost izvajanja politike iz preteklosti«. Komisija ZN za človekove pravice, ki je odklonila diskusijo o genocidu, je o dogodkih v Kambodži razpravljala kot o pravici prebivalstva o samoodločbi (Minority Rights Group, 1995: 23).

Pariška mirovna pogodba je imela dva poglobitna cilja. Prvi je pomenil konec mednarodnega vpletanja v kamboški konflikt, kar so dosegli z obljubo tujih akterjev, da ne bodo več zavezniki domačih strank. Drugi pa je bil, glede na nepripravljenost

strank za prekinitev medsebojnih bojev, spremeniti vojaški konflikt v političnega. Vse stranke naj bi po podpisu pogodbe vrnilo orožje in sodelovale na volitvah, ki bi zmagovalcu prinesle pomoč in mednarodno priznanje. Da so se izognili težavam pri pripravah in izvedbi volitev, so to nalogo zaupali Združenim narodom (Kiernan; 1991).

Prav drugi cilj pogodbe pa je zarisal težavno smer razvoja v Kambodži po letu 1991. Deloma, ker noben sporazum leta 1991 ni mogel prinesiti miru, saj je mirovni proces nastal bolj zaradi mednarodnega pritiska, kakor pa zaradi nacionalne sprave in deloma, ker je Pariška pogodba z idejo volitev, ki bodo dale zmagovalca, po desetletju vojne zanetila željo po moči, tako da nobena stranka ni bila pripravljena izgubiti. Deloma pa tudi, ker je neuspešno izvajanje mirovne pogodbe, kamor se šteje neuspeh razorožitve strankarskih vojsk in vzpostavitve nevtralne državne strukture, pomenilo, da volitve konflikta ne bodo zaključile (Ashley; 1997).

3.7. Obdobje med vojno in mirom

Tudi Pariška mirovna pogodba leta 1991 in intervencija sil ZN nista končali konflikta v Kambodži. Za lažje razumevanje razvojnega procesa moramo poznati ozadje obdobja, ko so potekali boji za prevzem oblasti, med leti 1991 in 1998. Takrat so v Kambodži izvedli že druge svobodne volitve. Dogodke v tem obdobju bom navedla v kronološkem zaporedju.

UNTAC (United Nations Transitional Authority in Cambodia – začasna oblast Združenih narodov v Kambodži) je naletela na težave, še preden je začela s svojim delovanjem. Njen prihod v Kambodžo, leta 1992, se je zaradi finančnih in birokratskih težav zamaknil. Januarja 1992 so Rdeči Kmeri prekinili sodelovanje z UNTAC, napovedali bojkot volitev in prekršili načelo iz mirovne pogodbe, ki je predvidelo razorožitev vseh oboroženih enot. Posledično so razorožitev opustile še ostale stranke. To je še posebej godilo stranki CPP (Cambodian People's Party – Kamboška ljudska stranka), ki je bila številčno najmočnejša. Ta je napade Rdečih Kmerov zlorabila za izgovor lastnega izvajanja terorja nad opozicijo. Kljub težavnim okoliščinam je UNTAC pripravila volitve do predvidenega roka, meseca maja 1993.

Volilna udeležba je bila izredno visoka – 89 % vseh registriranih volilcev²⁵. Največ glasov je dobila stranka princa Ranariddha FUNCINPEC (Front Uni Nacional pour un Cambodge Independant, Neutre, Pacifique et Cooperatif – Nacionalna združena stranka za neodvisno, nevtrarno, miroljubno in kooperativno Kambodžo), ki je dobila 58 od 120 sedežev v parlamentu. CPP je razočarana zaradi poraza najprej zavračala rezultate volitev, nato pa je z vztrajnim izsiljevanjem dosegla mesto v koaliciji s FUNCINPEC. Skupaj sta imeli zagotovljeno 2/3 večino, ki je potrebna za postavitve vlade. Kljub sumljivim okoliščinam pri oblikovanju koalicije je mednarodna skupnost razglasila volitve v Kambodži za velik uspeh. Konec koncev je bila glavna naloga mirovnega načrta, vzpostaviti mednarodno priznana vlado, izpeljana. Mednarodna skupnost je z velikim olajšanjem razglasila konec konflikta v Kambodži.

23. septembra 1993 so kralju Sihanouku po 23 letih vrnilo krono. Začasna vlada se je preimenovala v Kraljevo vlado Kambodže in potrdila sistem dveh premierov²⁶. Koalicija dveh najmočnejših strank ni pomenila le političnega kompromisa za doseg večine. Glede na okoliščine je predvsem predstavljala poglobitveni element vzdrževanja miru med obema strankama. To je razvidno iz dveh zelo nenavadnih posebnosti koalicije. Sporazum glede deljenja oblasti ni veljal le v kabinetu, temveč v okviru celotne države. Obe stranki sta obdržali svoje vojsko, policijo, medije in birokracijo. Stranki sta bili formalno enakovredni, kar je dokazoval tudi koncept dveh ministrskih predsednikov. Ne le vlada, temveč vsako državno telo je imelo dvojno poveljevanje. Rast dvojnih avtoritet pod vodstvom dveh strank je začela ogrožati odnose med strankama. Vedno pogostejši so bili napadi na posamezne ministre, nekaj so jih odstavili, nekaj jih je odstopilo samih.

Leta 1997 so se napetosti povečale. Država se je pripravljala na lokalne in ponovno na parlamentarne volitve. Spet se je prebudila velika želja po zmagi. Julija 1997 se je zgodil državni udar, v katerem so sile CPP razorožile sile FUNCINPEC. Boji v Phnom Penhu, 5. in 6. julija, so zahtevali 100 civilnih žrtev. Po udaru je voditelj CPP,

²⁵ Po podatkih Združenih narodov se jih je registriralo okoli 5 milijonov, kar je leta 1993 pomenilo okoli 60% vsega prebivalstva.

²⁶ Sistem dveh premierov so vpeljali zaradi težav pri vzpostavitvi koalicije, saj sta predsednika dveh najmočnejših strank zahtevala enakovreden položaj. V prvotnem planu naj bi postal premier predsednik stanke FUNCINPEC, ki je na volitvah dobila večino, predsednik CPP pa bi bil njegov namestnik, vendar le – ta ni pristal na manj pomembno funkcijo. V želji za uspešnim zaključkom prvih volitev so sprejeli kompromis in se odločili za sistem dveh premierov.

Hun Sen, prevzel oblast, koalicija je razpadla. Čeprav mednarodna skupnost na prevzem oblasti ni reagirala, je Hun Sen vseeno doživel dva diplomatska udarca: ASEAN je začasno odložil včlanitev Kambodže in sedež Kambodže v ZN je po vztrajanju Washingtona ostal prazen. Enako pomembni udarci so bili tudi odhodi mnogih tujih investorjev, prekinitve pomoči od ZDA, Nemčije, IMF in Svetovne banke in regionalni finančni zlom. Hun Sen je zaradi političnih in gospodarskih razlogov krepil odnose s Kitajsko.²⁷

Istega leta je prišlo do zloma Rdečih Kmerov. Ti so od leta 1992 živeli gverilsko življenje ob tajski meji in občasno napadali vladne položaje. Brez kitajske in tajske logistične podpore njihov upor ni predstavljal nikakršne grožnje vladi v Phnom Penhu. V stranki so se začeli spopadi glede nasledstva bolehnega Pol Pota. Ta je ukazal uboj svojega nekdanjega zunanjega ministra in dejanje podtaknil bivšim namestnikom. Vendar mu ni uspelo. Njegova lastna vojska ga je aretirala, ga postavila pred lastno sodišče, to pa mu je dosodilo doživljenjski zapor. Zapri so ga nekje globoko v kamboškem pragozdu, kjer je po uradnih podatkih leta 1998 umrl zaradi odpovedi srca. To je pomenilo tudi konec nekoč mogočnih sil Rdečih Kmerov.

Po teh udarcih se je Kambodži ponovno uspelo vrniti v normalno stanje. Pozornost je usmerila v upanje na spravo in rešitev, na parlamentarne volitve leta 1998. Opaziti je bilo izredno sodelovanje med novo formiranim Odborom za nacionalne volitve, vlado, mednarodno skupnostjo in nevladnimi mednarodnimi organizacijami, ki so izvajali volilno izobraževanje in nadzorovali volitve. Skupno je nastopilo 39 strank, a le 3 največje so bile uspešne. CPP je dobila največ sedežev – neznatna navadna večina, daleč od ustavne dvotretjinske, ki ji bi omogočila postavitve vlade. FUNCINPEC je kot poražena stranka ponovila reakcijo CPP iz leta 1993 in ni sprejela volilnih izidov. Končno so pritiski iz različnih virov pripeljali do pokopa bojne sekire med FUNCINPEC in CPP in stranki sta skupaj sestavili drugo koalicijsko vlado. V novi vladi je postal edini premier Hun Sen, princ Ranariddh pa je postal predsednik nacionalne skupščine. V mesecih, ki so sledili kreiranju nove vlade, je bilo opaziti množičen napredek, ki se je kazal s ponovno vključitvijo Kambodže v mednarodno

²⁷ Cambodia: Fair Elections Not Possible (1998), dostopno na <http://www.hrw.org/reports98/cambodia> (12.04.2002).

skupnost, ponovno pridobitvijo tuje pomoči in investicij ter izvajanje novih politik in obveznosti, ki so napovedovale razvoj in spoštovanje ČP (Neou: 1999).

Kambodža je v zadnjih tridesetih letih doživela grozljive pretrese in izgubila okoli 2 milijona prebivalcev. Kako pa so te izkušnje vplivale na razvoj v državi, bom predstavila v naslednjem poglavju.

4. RAZVOJ V SENCI NOTRANJIH NASPROTIJ

Danes se Kambodža sooča z mnogimi problemi. Večja kot materialna škoda je tista, ki se kaže v veliki izgubi človeškega potenciala. Država je izgubila precejšen del visoko izobraženih ljudi. Pobili so jih Rdeči Kmeri ali pa so pobegnili v tujino. Poleg tega se je v obdobju Ljudske republike Kampučije (1979-1991) izredno malo vlagalo v šolstvo in izobrazbo. Tako je danes v Kambodži malo ljudi, ki imajo ustrezno izobrazbo, s katero bi lahko pomagali reševati posledice, ki jih je v državi pustilo temačno obdobje.

Zaradi svoje ugodne lege (blizu » zlatega trikotnika » Tajska, Mjanmar, Laos) je izpostavljena nelegalnemu trgovanju. Mnogi preprodajalci drog se namesto za pot skozi zlati trikotnik odločajo za pot preko Kambodže. Cveti trgovanje z orožjem, tropskim lesom, uranom... 10 % prebivalstva, ki si je v zadnjih desetih letih uspelo nagrabit bogastvo, živi na visoki ravni, ostali pa upajo, da bo letina riža dobra. (Will, 1996: 22).

Genocidni masakri so pustil na ljudeh in državi sami globoke rane, ki jih še danes zdravijo. Več kot milijon in pol ljudi je umrlo, mnogo jih pogrešajo, begunci se še danes vračajo, nekateri so zaživel novo življenje v novih domovinah. Država se šele postavlja na noge, na novo se učijo vladanja in upravljanja države, zaupanje državljanov v njihovo delovanje je majhno. Pomembno vlogo igra tudi tuja pomoč, brez katere Kambodža verjetno ne bi preživela. Največja senca, ki ostaja, pa je nekaznovanje povzročiteljev genocida in množičnih pobojev, ki jim do danes še niso sodili. Mnogi nekdanji zločinci so danes na pomembnih položajih v državi, njihov voditelj Pol Pot pa je umrl naravne smrti. Čeprav je v državi mir, med ljudmi še vedno vlada nezaupanje. Morda bi prav kaznovanje krvnikov med državljane vneslo občutek, da se stvari dejansko spreminjajo in da se za vsak zločin najde kazen.

4.1. Kambodža – splošni podatki

Kambodža je kmetijsko usmerjena država v jugovzhodni Aziji. Na zahodu meji na Tajsko, na severu na Laos in Tajsko, na jugu na Tajski zaliv in na vzhodu na Vietnam. Meri 181.035 km². Maksimalna razdalja od vzhoda do zahoda meri približno 580 km, dolžina od severa do juga pa 450 km. Ima tropsko podnebje z dvema izrazito monsunskima obdobjema, ki določata ritem ruralnemu življenju. Od novembra do februarja prinaša hladen in suh severovzhodni monsun le malo dežja, medtem ko jugozahodni monsun prinaša močan veter, visoko vlažnost in močno deževje. Povprečna letna temperatura v Phnom Penhu, glavnem mestu, je 27 °C. Najtoplejši mesec je april, ko dnevne temperature lahko dosežejo več kot 40 °C (Yimsut; 2001/a).

Zadnji popis prebivalstva pred letom 1998 je bil narejen leta 1962. Takrat je bilo 5,7 milijona prebivalcev. Popis leta 1998 jih je naštel 11.437.656 z letno stopnjo rasti 2,5 %. Ta popis je pokazal, da 51,8 % populacije predstavljajo ženske, 48,2 % pa moški. Prebivalcev v starostni skupini od 0 do 14 let je bilo leta 1998 42,8 %, od 15–64 let pa 53,7 %. 4 % kamboškega prebivalstva predstavljajo pripadniki treh manjšin, in sicer čamske, vietnamske in kitajske.

V Kambodži 84 % prebivalstva živi na podeželju, le 16 % jih je v urbanih naseljih in mestih. Gostota naselitve v celotni državi je 64 ljudi na km². Gostota se razlikuje od province do province: npr. v provinci Mondol Kiri, ki je odročna in pretežno gorska, je gostota naselitve 2 prebivalca na km², medtem ko v glavnem mestu Phnomu Penhu tudi do 3448 prebivalcev na km². Po teh podatkih živi v glavnem mestu okoli milijon prebivalcev (999.809). Povprečna kamboška družina šteje 5,4 člane. V urbanih naseljih je članov družine v povprečju 5,7, na podeželju pa, presenetljivo, manj, in sicer 5,3 člane.²⁸ Ti podatki kažejo, da je v mestih veliko družin, ki so se s podeželja preselile v urbana naselja prav zaradi iskanja zaposlitve, saj je ogromno poljedelskih površin, zaradi posejanosti z minami, neuporabnih za obdelavo. To so tradicionalne družine z večjim številom otrok, ki naj bi vsak s svojim deležem pripomogel k družinskemu blagostanju. Ogromno teh družin živetari v barakah, preživljajo se s

²⁸ National Institute of Statistics (NIS), Phnom Penh – Cambodia, dostopno na <http://www.nis.gov.kh/SURVEYS/CDHS2000/AboutCDHS2001.htm> (14.08.2002).

priložnostnim delom. Manjše število družinskih članov v podeželskih družinah pa je posledica slabih življenjskih razmer, saj veliko otrok umre zaradi bolezni, ki bi jih s cepljenjem lahko preprečili. Veliko pa je tudi žrtev pehotnih min, ki so posejane po vsej deželi.

4.2. Demokratizacija države

Kambodža je leta 1993 postala ustavna monarhija. Volilno pravico imajo vsi kamboški državljani, starejši od 18 let. Po sprejetju nove ustave in obnovitvi monarhije so princa Norodoma Sihanouka (24. september 1993) ponovno razglasili za kralja. Sicer nima veliko politične moči, vendar je zelo pomemben kot simbol enotnosti kmerskega naroda in je hkrati vrhovni poveljnik oboroženih sil. Enodoma Narodna skupščina ima 122 članov, ki jih za pet let izvolijo na splošnih volitvah. Ministri in zakonodajalci se šele učijo svojega dela. Razvijajo koncepte dolgoročnega načrtovanja in sodelovanja med ministrstvi. Nove metode delovanja postajajo zaradi vpliva mednarodne skupnosti in civilne družbe bolj opazne in bolj odprte.

Kamboška vlada se sooča s podobnimi težavami kot vse nove vlade – kako lahko najhitreje privede do napredka? Koliko časa je potrebno, da se bodo pokazale resnične spremembe? Demokracija je ideologija, prepričanje, vedenje in niz postopkov in mehanizmov. Utrip demokracije je odvisen od svobode mišljenja, izražanja svojega mnenja in spoštovanja državljske svobode. Vzpostavljanje demokracije zahteva veliko discipline, potrpežljivosti in vztrajnosti. Demokracija zahteva moralno in intelektualno disciplino, ki sta potrebni, da postaneš uspešen, pomemben in produktiven. Vlada ni posameznik ali neka entiteta, ki obstaja znotraj meja države. Ima moč zakonodaje, moč obnove nacionalnega karakterja in lahko izvaja projekte, ki so koristni za narod ali za celotno regijo. Ker jo izvolijo državljani, lahko uporablja moralno avtoriteto za upravičenost mnogih dobrih namenov za svoje državljane (Neou; 1999).

Da bo v Kambodži dejansko potegnjena točka med teoretičnim in praktičnim konceptom tržnega gospodarstva in demokratičnega vladanja, se bodo državljani morali naučiti, da je za spremembo kulturne pasivnosti in kmerske identitete potrebno tudi tvegati.

4.3. Spoštovanje človekovih pravic in človeški razvoj

Kljub brazgotinam, ki so jih pustile leta groze, so osnovne vrednote povprečnega Kambodžana preživele. Njihova srca in razum niso nikoli zapustili budizma. Ta religija, ki jo prakticira več kot 85 % populacije v Kambodži, kot mnoge druge velike svetovne religije postavlja temelje moralnega vedenja, ki so popolnoma v skladu z Univerzalno deklaracijo o človekovih pravicah.

UNDP indeks človeškega razvoja je Kambodžo v letu 1999 uvrstil na 137. mesto med 174 državami. Pred notranjimi pretresi, v petdesetih, je bila Kambodža uvrščena nekje skupaj s Tajsko in ostalimi sosedami.²⁹ To kaže na jasno povezavo med ČP in razvojem. Leta 2001 je Kambodža po uvrstitvi HDI že višje, in sicer na 121. mesto od 162 držav, vendar je v regiji na slabši poziciji še vedno le Laos (UNDP: Cambodia Annual Report 2001).

Kambodža je podpisnica oz. članica vseh najpomembnejših mednarodnih pogodb in konvencij, ki so namenjene varovanju in spoštovanju človekovih pravic:

- Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah,
- Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah,
- Konvencije proti mučenju in ostalemu krutemu, nečloveškemu in ponižujočemu ravnanjem ali kaznovanju,
- Konvencije o pravicah otrok,
- Konvencije o eliminaciji vseh oblik diskriminacije žensk,
- Konvencije o statusu beguncev in njenega protokola iz leta 1969,
- Konvencije o eliminaciji vseh oblik rasne diskriminacije,
- Konvencije o prepovedi in kaznovanju zločina apartheida,

²⁹ Istega leta so bile Tajska na 67., Malezija na 56., Vietnam na 110., Mjanmar na 128. in Laos na 140. mestu.

- Konvencije o prepovedi zločina genocida,
- Dodatne konvencije o odpravi suženjstva, trgovanja s sužnji in institucij v povezavi s suženjstvom,
- Konvencije o izboljšanju pogojev ranjenih in bolnih v oboroženih silah na terenu,
- Konvencije o izboljšanju pogojev ranjenih, bolnih in brodolomcev oboroženih sil na morju,
- Konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki,
- Konvencije o varovanju civilnega prebivalstva v času vojne.

Vse so bile podpisane pred tranzicijskim obdobjem.

Kambodža je v notranjo zakonodajo vpeljala že veliko mednarodnih zakonov, o mnogih pa še odločajo. Težava v Kambodži ni pomanjkanje zakonov, ki ne bi sledili mednarodnim standardom, pač pa njihovo neizvajanje. Mnogi potrebujejo izboljšave. Najpomembnejše vprašanje je, ali bodo vlada in voditelji sposobni pokazati politično voljo za pripravo novih zakonov.

Največji dosežek na področju ČP v Kambodži je vsekakor sprejetje nove ustave. Njeni avtorji dokazujejo, da so prav tako daljnovidni (modri) kot ustvarjalci ameriške ustave, saj ima kamboška ustava veliko predpisov, ki varujejo in podpirajo pravice državljanov. Nova vladna koalicija je začela ustvarjati bolj stabilno gospodarsko in družbeno atmosfero, ki vodi k rasti in razvoju, vendar je bilo sodelovanje med dvema vladajočima strankama neugodno. Pojavilo se je medsebojno nezaupanje. Prišlo je do poročanja o ubojih, grožnjah in zastraševanjih. Finančnega ministra Sama Rainsyja so odstavili in mu sredi leta 1994 odvzeli še sedež v skupščini. Princa Sirivudha, kraljevega brata, so novembra 1995 obsodili načrtovanja umora drugega premiera Huna Sena. Napetost je izbruhnila v oboroženih spopadih julija 1997, kar je vodilo do odpustitve enega od kamboških premierov, princa Ranariddha.

Kljub političnim težavam se je delovanje na področju ČP in pomembnih iniciativ za človeški razvoj nadaljevalo. Leta 1996 so začeli z zahtevnim projektom pod okriljem UNDP in v sodelovanju s kraljevo vlado, ki je vpeljal načrte decentralizacije v 4 severnih provincah, ki so bile v času konfliktov najbolj oškodovane. Prvič so

ustanovili regijske, krajevne in mestne odbore za razvoj. Ženske so dobile minimalno 40 % kvoto za članstvo v mestnih odborih. Vse sodelujoče, uradnike in ostale voditelje skupnosti, so začeli poučevati o načinu vodenja, o pomembnosti ČP in načelu sodelovanja. Ta projekt je postavil temelje za nacionalni model, ki so ga izvedli leta 1999 (Neou; 1999).

Kamboška družba je še vedno razdrobljena. »Vojna kultura« je še vedno prisotna. »Če niste z nami, ste proti nam«, je fraza, ki je še vedno zelo prisotna, bolj kot bi pričakovali od kamboške demokratične, pluralistične ustave. Torej so besede domačinov, »stvari se ne izboljšujejo«, neizbežne. To je bolj pogosto pri preprostih ljudeh. Nezaupanje in razočaranje državljanov lahko pojasnimo na podlagi dveh dejstev:

- kratkotrajna obdobja relativnega miru, ki ne trajajo več kot dve leti;
- pojavlja se še nov faktor, ki pomeni resnično grožnjo razvoju in tudi varovanju ČP – danes je veliko več kriminala. Vsak dan se zgodi manjši ali večji zločin. Policija in sodstvo se zdita brez moči in sta mnogokrat celo vpletena v dogodek (Neou; 1999).

Vendar se vzdušje v državi izboljšuje. Stari avtoritativni, zaprt in prikrivajoč način delovanja se počasi ukinja. Omogočena je svoboda govora. Ministri so pripravljene govoriti v javnosti. Pripravljene so celo prisluhniti. Poslušajo se med sabo, poslušajo pripadnike drugih strank, prisluhnejo, kaj imata povedati opozicija in mednarodna skupnost. Poslušajo mednarodne partnerje in lokalne ter nevladne organizacije. Posvetujejo se o razvoju, prav tako pa tudi o pripravi načrtov za volitve. Predlagan je protikorupcijski zakon. Vsi državljani Kambodže so lahko delničarji z legitimno, aktivno pravico, s katero sami upravljajo. Trajalo bo še nekaj časa, da se navadijo, vendar bo stara pasivna vloga državljanov mogoče kmalu postala zgodovina (Neou; 1999).

Ti znaki so vzpodbudni. Tvorijo stabilnost in atmosfero, kjer ljudje lahko vlagajo v svojo prihodnost. Za nekatere Kambodžane življenje ni več le stvar preživetja – vpisujejo se v zasebne šole, vedno večja je želja po novem znanju. Radi bi začeli s svojimi posli.

Na področju ČP je v Kambodži še posebej pereče vprašanje nekaznovanosti zločincev iz časa genocidnega obdobja. Prav ta nekaznovanost vodi do mnogih drugih zlorab ČP in povzroča nerazvitost in nezadostno doseganje razvoja. Zločin, ki je danes zelo pogost, je trgovanje z ženskami in otroki, ki jih prodajajo za prostitucijo in suženjstvo.

Kljub nekaterim znakom napredka na področju spoštovanja ČP pa so se pojavili znanilci nedemokratičnosti. Kamboškimi liberalnim novinarjem, ki so pisali o delovanju novo nastale vladavine in državnih institucij, so začeli groziti. Omejevali so svobodo govora in tiska. Novinarji so se ustrašili. V prvih dveh letih nove vladavine je bil urednik lokalnega časopisa Khmer Ideal že peta žrtev ubojev. Ameriškega urednika neke publikacije so preganjali in obtožili širitve dezinformacij, hujskanja in vzpostavljanja nevarnosti in nestabilnosti. Sindikalisti, vojni uslužbenci in politični nasprotniki so se počutili kot tarče. 15 ljudi je bilo ubitih na shodu Sama Rainsyja, leta 1997. Demonstracije, ki so se začele v mirnem duhu, so se končale v nasilnem spopadu z oblastjo. Čeprav je nova kamboška ustava skrbno zasnovala pravico do govora in pravico do mirnih demonstracij, pa je njen pomen ostal široko nerazumljen.

Za doseglo boljše prihodnosti je treba storiti še mnogo, predvsem je potrebno sodelovanje med vsemi stranmi in na vseh nivojih. Tukaj pa je že naslednji pogoj za spoštovanje ČP in razvoj. Vlada mora biti sposobna povečati državni dohodek in s tem tudi višino plač vseh javnih uslužbencev. V prvi vrsti bi morali biti sodniki in policisti. Poročilo o človeškem razvoju iz leta 1999 kaže, da 36 % kamboške populacije živi pod stopnjo revščine, s približno 50 centi na dan. Večina plač višjih državnih uslužbencev znaša 30 \$ na mesec, kar pa je veliko manj od 200 \$, ki so potrebni za normalno življenje družine v srednjem razredu. Dejstvo je, da večina javnih uslužbencev dobiva veliko višje neuradne prihodke od privatnega dela, ki ga mnogokrat opravljajo v času uradnih ur, in seveda od korupcije (Neou;1999). Poročilo iz leta 2001 ne prinaša dosti sprememb; pod stopnjo revščine še vedno živi več kot ena tretjina prebivalstva, in sicer jih je kar 90 % iz ruralnih področij. Neenakost med podeželskimi in urbanimi dohodki in tudi znotraj urbanega področja ostaja veliko večja kot v ostalih azijskih deželah. Ženske, ki predstavljajo 53 % aktivne delovne sile, doživljajo neenakopravnost prav na vseh področjih delovanja (UNDP: Cambodia Annual Report 2001).

Spoštovanje ČP in svoboščin in človeški razvoj imata pomembno vlogo pri razvoju države. V državi, kjer državljani ne uživajo vseh pravic, ki jim pripadajo, je razvoj nemogoč. Po vojnem obdobju v Kambodži se ČP počasi prebijajo v vsakdan državljanov. Ljudje so v povprečju še premalo seznanjeni s svojimi pravicami in v mnogih primerih se jih sploh ne zavedajo. Dolgo obdobje, ki ga je zaznamoval boj za preživetje, je pri ljudeh povzročilo apatijo.

4.4. Izobraževanje

Kambodža je prav na področju izobraževanja utrpela največje posledice. V času vladavine Rdečih Kmerov so bili intelektualci in izobraženci državni sovražnik številka ena. Razmišljali so s svojo glavo in veljali za »težko učljive«, zato so jih večino pobili, če pa je kateremu uspelo pobegniti, si je v novi domovini ustvaril novo življenje.

Danes si kamboško ministrstvo za šolstvo, mladino in šport prizadeva, da bi mladim omogočilo razvoj vseh kvalitiet, tako psihičnih kot fizičnih. Pri tem imajo zelo pomembno vlogo šole, ki morajo mladim pomagati pri razvoju samozavesti, odgovornosti, solidarnosti in patriotizma. Naučiti jih morajo spoštovanja zakonov in ČP. Naslednja naloga izobraževanja je izoblikovati dobre državljane, ki želijo živeti v miru.³⁰

Pomemben je podatek o stopnji pismenosti v Kambodži. Če pogledamo podatke o pismenosti iz leta 1987, je bilo pismenih le približno 48 % prebivalcev.³¹ Po podatkih kamboškega ministrstva za šolstvo iz leta 1999 pa ta znaša 68,7 % celotnega prebivalstva. V dvanajstih letih so torej stopnjo pismenosti dvignili za več kot dvajset odstotkov. Vendar je pri interpretaciji porasta pismenosti treba upoštevati tudi zgodovinsko oddaljenost. Leto 1987 je od konca obdobja Rdečih Kmerov oddaljeno

³⁰ Kingdom of Cambodia: Ministry of Education, Youth and Sport: General Objective; dostopno na: http://www.moeys.gov.kh/profile/edu_in_cambodia/objective.htm (12.06.2002).

³¹ Cambodia: Society, dostopno na [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+kh0006\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstdy:@field(DOCID+kh0006)) (28.08.2002).

le 8 let, kar pomeni, da je osnovno izobraževanje zaključila šele prva poveljna generacija. Pomembno vlogo ima tudi upad števila intelektualcev.

Pismenih je 81,8 % moških in le 58,1 % žensk. Razlog za tako nizko stopnjo pismenosti žensk se skriva tudi v tradicionalni vlogi kamboških žena, ki naj bi bile doma in skrbele za družino³². Večina žensk v starosti od 15 do 49 je osnovno šolo obiskovalo 3 leta in so nepismene oz. delno pismene. Ženske s podeželskih področij imajo nižjo izobrazbo kot ženske iz urbanih naselij, še posebej je to značilno za ženske iz bolj oddaljenih in izoliranih provinc. Izobrazba je močno povezana z družbenoekonomskim statusom in pismenostjo. Zanimiv je podatek, da ima večina pismenih žensk opravljenih 4 ali več let šolanja. Večina delno pismenih žensk ima za sabo od 1 – 3 leta šolanja; toliko let šolanja ima za sabo tudi 16 % pismenih žensk. To kaže, da je za dosego pismenosti v kmerskem jeziku potrebno vsaj 4 leta osnovne izobrazbe, kar je pomemben podatek, saj ima manj kot polovica vseh kamboških žena takšno stopnjo izobrazbe.

Izobraževanje v državah v razvoju igra pomembno vlogo. Že tako odvisna gospodarstva potrebujejo lastne intelektualce, ki bodo sposobni upravljanja države. Notranji pretresi v Kambodži in še posebej ukinitve kakršnegakoli izobraževanja v obdobju Rdečih Kmerov je v državi pustilo dolgoročne posledice. Zaradi pobojev in pregona intelektualcev je Kambodža ostala brez cele generacije, ki bi danes lahko pomagala k napredku države. Bodoči intelektualci so danes še študentje, najuspešnejši odhajajo na šolanje v tujino. Zaradi boljših gospodarskih razmer jih veliko tam tudi ostane. Tako je Kambodža odvisna od tujih strokovnjakov in tujega znanja. V prihodnosti mora država razviti primerno izobraževalno politiko, ki bo uspešne domače kadre prepričala, da ostanejo doma in pomagajo pri razvoju lastne države. To pa je povezano tudi z ustreznim razvojem državnih institucij in demokratizacijo Kambodže.

³² Čeprav se izobraževanje žensk konča razmeroma zgodaj, pa so najstniške poroke v Kambodži redkost. 85% kamboških žena se poroči pri starosti 20 oz. več let.

4.5. Zdravstvo

Pred letom 1975 je v Kambodži delovalo okoli 500 zdravnikov. Po koncu obdobja vladavine Pol Pota (1975-1979) jih je bilo le še 25 in trije člani ministrstva za zdravstvo. Da bi zapolnili to luknjo, so v osemdesetih organizirali intenzivne tečaje za izobraževanje zdravstvenih delavcev; osredotočili so se predvsem na preventivno zdravstvo. Danes ima ministrstvo za zdravstvo 20.000 zaposlenih. Zadnje številke kažejo, da je med temi zaposlenimi 1201 babica, 3106 medicinskih sester, 321 farmacevtov, 1201 zdravnik in 47 zobozdravnikov. Kvaliteta uslug ni na visokem nivoju. Državni zdravstveni delavci na mesec zaslužijo med 10 in 20 \$. Kvaliteta je v javnem zdravstvu redkost. Kaže se potreba po ustreznem izobraževanju in ustreznih plačah zdravstvenih delavcev.³³

Potrebna je obsežna obnova zdravstvene infrastrukture, saj je 63 % državnih bolnišnic tako rekoč nesposobnih za opravljanje svojih nalog, prav tako 50 % okrajnih bolnišnic.

Kambodža je v letu 1995 porabila 1,8 \$ za zdravstveni sektor na osebo. Mednarodni podatki kažejo, da je za zadovoljivo stopnjo javnega zdravstva v državah v razvoju potrebna letna poraba približno 12 \$ letno na osebo.

Kamboško zdravstvo je še vedno med najslabšimi v zahodnopacifiški regiji. Celoten zdravstveni sistem je bil uvrščen na 174. mesto med vsemi članicami WHO (leta 2000). Povprečna pričakovana dolžina življenja je približno 54,4 leta. Za moške je pričakovana dolžina življenja 54 let, medtem ko ženske lahko pričakujejo povprečno 58 let. Na 100.000 mater, ki porod preživijo, je 437 takih, ki med porodom umrejo. Večinoma umrejo zaradi komplikacij pri splavu, eklampsije in izkrvavitve. Zaradi revščine, slabih sanitarnih razmer in neustreznih zdravstvenih služb več kot eden od desetih kamboških otrok umre pred svojim petim rojstnim dnevom. Vzorci bolehnosti in umrljivosti se že mnogo let niso spremenili. Podatki kažejo, da ima večina populacije velike težave z istimi boleznimi, kot so diareja, akutne dihalne infekcije, tropske vročice, malarija, podhranjenost in ostale bolezni, ki se jih s cepljenjem da

³³ Country health information profile, dostopno na <http://www.un.org/kh/who/country.html> (04.09.2002).

preprečiti. Sistem cepljenja se krepi in je dobro organiziran po celi državi. Glavni vzrok bolezni in tudi smrti je v Kambodži malarija. Na leto jih za njo zbolijo okoli 500.000, umre pa 5000. *Plasmodium falciparum*, najpogostejši povzročitelj malarije, je postal odporen na zdravila, ki jih uporabljajo v Kambodži. V zadnjih letih pa je zaskrbljujoč tudi porast primerov tuberkuloze, saj na leto povzroči okoli 13.000 smrtnih primerov.

Resne težave zdravstvu v Kambodži povzročata hitro širjenje virusa HIV in okužba z aidsom. Leta 2000 je bilo med populacijo v starosti od 15 do 49 let 2,8 % seropozitivnih. Tega leta naj bi v Kambodži živelo okoli 169.000 ljudi, okuženih z virusom HIV. Prav hitro in obsežno širjenje moderne kuge za Kambodžo lahko pomeni novo poslabšanje težko doseženega razvojnega napredka.

Prav tako pa velike težave povzročajo nesreče z minami. Sicer so službe za javno zdravstvo poročale o pomembnem zmanjšanju teh nesreč, in sicer jih je bilo leta 1997 1.265, leto kasneje pa 727. Kambodža je še vedno na prvem mestu pri amputacijah, ena na 236 ljudi. Sodijo, da je v Kambodži še 4 do 6 milijonov min. Eksplozije min povzročijo od 300 do 500 nesreč na mesec. Približno 50 milijonov m² za poljedelstvo primerne zemlje sameva zaradi posejanosti z minami. Nekoč poglavitno področje pridelovanja izvoznega riža je danes komajda sposobno nahraniti lastne prebivalce. Približno 4,2 % od 1000 ljudi je doživelo amputacijo prav zaradi min. V starostni skupini pod 15 let ocenjujejo, da je 43 % invalidnosti posledica otroške paralize, 16 % duševnih bolezni in 21 % posledica amputacij zaradi nesreč z minami. Ostali viri invalidnosti so posledice meningitisa, možganske malarije, gobavosti, očesnih bolezni (posledica pomanjkanja vitamina A) in infekcij srednjega ušesa, ki povzročajo izgubo sluha.

Cilj kamboškega ministrstva za zdravstvo je promocija zdravja ljudi, kar jim bo omogočilo sodelovanje pri ekonomskem in družbenem razvoju ter manjšanju revščine. Vladne politike za zdravstveni sektor temeljijo na naslednjih prioritetah:

- omogočanje osnovne zdravstvene nege vsem kamboškim državljanom (s pomočjo države in lokalnih skupnosti);
- decentralizacija finančnih in administrativnih funkcij;
- razvijanje človeških sposobnosti;

- pospeševanje tekmovalnosti med javnimi in privatnimi sektorji, ki temeljita na tehnologiji in profesionalni etiki;
- širjenje zavesti med ljudmi, da imajo zagotovljeno zdravstveno nego in širjenje zavesti o zdravem načinu življenja;
- promocija zdravstvene zakonodaje;
- poseben poudarek je namenjen zdravju žensk in otrok ter nadzoru in preprečevanju nalezljivih bolezni;
- posebna pozornost je namenjena specifičnim skupinam, kot so starejši državljani in invalidi, ter specifičnim zdravstvenim težavam, kot so duševno zdravje, slabovidnost in gluhonemost;
- krepitev zdravstvenega informacijskega sistema.

Notranji pretresi in genocidno obdobje v drugi polovici sedemdesetih let 20. stoletja so še posebej ohromili kamboško zdravstvo. Že tako obubožana država je ostala skoraj brez zdravnikov in zdravstvene infrastrukture. Zaradi množičnih pobojev intelektualcev so izgubili tudi celo generacijo bodočih zdravnikov. Država je bila ob koncu 20. stoletja brez ustrezne zdravstvene politike, svojim državljanom ni bila sposobna zagotavljati osnovnega zdravstvenega varstva. Brez zadržkov lahko trdimo, da so notranji pretresi onemogočili razvoj, saj le-ta zahteva tudi delujočo zdravstveno politiko. Le zdravi ljudje so lahko produktivni in uspešno vodijo državo k napredku.

Kot na vseh ostalih področjih, je tudi pri razvoju zdravstva v Kambodži pomembno vlogo odigrala mednarodna skupnost. Ta je s svojimi programi, še posebej pa s prostovoljci, pomagala pri ponovni vzpostavitvi kamboškega zdravstva.

Delovanje WHO v Kambodži je usmerjeno predvsem na sodelovanje z domačim zdravstvenim sistemom, še posebej pri načrtovanju, razvijanju spretnosti vodenja in usmerjanju ministrstva za zdravstvo. Projekt izboljšanja zdravstvenega sistema dobi največ pomoči od ODA/UK in UNDP. Leta 1995 je projekt svoje aktivnosti iz glavnih zdravstvenih institucij v državi prenesel še v province in okrožja. Z ogromnim dvigom deleža državnega proračuna za zdravstvo je država dokazala, da se je resno zavzela za reševanje zdravstvenih težav, hkrati pa tudi pokazala zaupanje v delo ministrstva.

Zaupanje se je pokazalo tudi pri povečanem številu bilateralnih projektov in s tesnim sodelovanjem med ministrstvom in nevladnimi organizacijami.

Nacionalni program za nadzor nad malarijo podpirata WHO in ODA/UK. Njuna pomoč je program še okrepila in razširila njegovo dejavnost. Še posebej sta pomagala pri izobraževanju delavcev in samem vodenju programa. Od leta 1994 je opazen velik upad pri stopnji umrljivosti zaradi malarije. Sedaj se program usmerja k povečanju distribucije varovalnih mrež pred komarji.

Nadzor nad tuberkulozo že od leta 1994 financira WHO. Z njegovo pomočjo so pripravili nacionalni program za nadzor nad tuberkulozo, ki deluje že na področju celotne države. Leta 1995 je program dosegel skoraj 80 % ozdravljivost, kar je skoraj dvakrat več kot leta 1992. Statistični podatki so pokazali, da bi brez programa za nadzor nad tuberkulozo leta 1995 umrlo 7500 ljudi.

Farmacevtski sektor v Kambodži je od leta 1991 doživel velike spremembe. Oskrba z zdravili je bila v preteklosti popolnoma neurejena in nezadostna. Od leta 1995 pa v redni distribuciji zdravil v province in okraje ni več nobenega primanjkljaja. Uredili so zakonodajo za nadzor uvoza in prodajo zdravil. WHO je skupaj z UNICEF in ostalimi donatorskimi agencijami omogočil znatno tehnično pomoč. Financiranje nujnih zdravil in cepiv je omogočilo posebno investiranje KFW³⁴, JICA³⁵ in ODA/UK, prav tako pa tudi posojilo Svetovne banke in kamboški državni proračun.

V obdobju od 1992 – 1995 je mednarodna skupnost za rehabilitacijo in rekonstrukcijo Kambodže namenila 2300 milijonov dolarjev. Od 1300 milijonov dolarjev, ki so jih porabili do konca leta 1995, so jih 93 milijonov namenili zdravstvenemu sektorju. Leta 1995 je celotna tuja pomoč za zdravstveni sektor znašala 37 milijonov dolarjev, medtem ko je državni proračun zdravstvu namenil 18 milijonov dolarjev. Kljub znatni pomoči razvojnih agencij, nevladnih organizacij, mednarodnih organizacij in Svetovne banke pa je denarja za določena področja še vedno premalo. Regularni proračun WHO je v obdobju od 1994 – 1996 pokrnil le 20 % vseh dejavnosti WHO v Kambodži.

³⁴ KFW - Kreditanstalt für Wiederaufbau (Kreditni zavod za obnovo).

³⁵ JICA - Japan Cooperation International Agency (Japonska mednarodna agencija za sodelovnje).

Posebni proračunski viri financirajo dejavnosti WHO na področju krepitve zdravstvenega sistema, razvoja človeških sposobnosti, preprečevanju malarije, tuberkuloze, spolno prenosljivih bolezni, infekcijskih bolezni in nadzor nad gobavostjo, pri programih za večanje imunosti in izkoreninjenju otroške paralize ter pri zagotavljanju nujnih zdravil in cepiv. Dodatno pomoč so od meddržavnega programa dobili še za preprečevanje in nadzor nad diarejo in akutnimi dihalnimi boleznimi, duševno zdravje ter prehrano.³⁶

4.6. Begunci in razseljenci

V Kambodži je gibanje podeželske populacije v urbana naselja, kjer iščejo službo ali odhajajo v druge vasi, da bi prišli do bolj rodovitne zemlje, stalnica. Nemirno obdobje v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je mnoge podeželske prebivalce zaradi strahu in iskanja zavetja pregnalo v mesta. Populacija v glavnem mestu Phnomu Penhu je iz 393.998 v letu 1962 do leta 1971 zrasla na okoli 1,2 milijona in zopet padla, in sicer na okoli 500.000 v letu 1985. Danes jih živi v glavnem mestu okoli milijon. S prevzemom oblasti so Rdeči Kmeri leta 1975 pregnali večino prebivalcev glavnega mesta na podeželje, kjer jih je ogromno umrlo zaradi težkega dela, ali pa so jih pobili. Mnogi mladi Kambodžani, ki so zaradi študija odšli v tujino, so tam tudi ostali. Na tisoče jih je prebegnilo v sosednjo Tajsko ali Vietnam. Predstavnike treh manjšin, čamske, vietnamske in kitajske, so Rdeči Kmeri pobijali in preganjali. Nasilna repatriacija leta 1970 in nasilje v obdobju Rdečih Kmerov sta vietnamsko populacijo v Kambodži, ki je leta 1969 štela 300.000 pripadnikov, zmanjšala na 56.000 v letu 1984.

Pariška mirovna pogodba je tudi glede beguncev obljubljala veliko. Pogodba je zaključila 12 let trajajočo državljansko vojno in v 13 mesečnem obdobju, ki se je začelo marca 1992, je UNHCR izvedel repatriacijo okoli 370.000 kamboških beguncev, ki so se lahko udeležili volitev pod okriljem ZN. Repatriacija je potekala mirno in med povratkom ni bil ubit niti en begunec. Ljudi so po mnogih letih ubežništva vračali na stare domove, v kraje, ki so se jih še spomnili.

³⁶ Country Profile, dostopno na <http://www.un.org.kh/who/budget.html> (04.09.2002).

Ko so se leta 1997 notranje razmere spet zaostriale, je 45.000 Kambodžanov, preko z malarijo posejanih gorovij, pobegnilo na Tajsko. Ker pa so se bližale nove volitve, leta 1998, je kamboška vlada pospešila povratek teh beguncev. UNHCR je začel s pospešeno akcijo prostovoljnega vračanja, čeprav se je na Tajsko odpravilo še nekaj novih prebežnikov. Do junija 1998 jih je uspelo vrniti približno 5.000. Ostali so se vrnil kasneje, brez uradne pomoči.

Večino teh beguncev so predstavljale ženske in otroci in so izhajali iz družin, naklonjenih Rdečim Kmerom, ki so leta 1993 bojkotirali volitve, ali pa FUNCINPEC in so se bali, da bo njihovo življenje doma ogroženo. Za nekatere je bil to že drugi prebeg v tajska obmejna taborišča (Del Mundo, 1998).

V začetku leta 2001 je v Kambodžo prišlo na stotine vietnamskih beguncev, ki so se umaknili pred nemiri v svoji domovini. Zmožnosti in pa tudi volja Kambodže, pomagati tem beguncev, sta bili omejeni in mnoge so vrnil preko meje. Vendar je Kambodža kot podpisnica Konvencije OZN o beguncih iz leta 1951 in njenim protokolom iz leta 1967 dolžna pomagati beguncem. Kambodža in Vietnam se glede prostovoljne vrnitve teh beguncev nista uspeli dogovoriti, saj Vietnam ni dovolil dostopa UNCHR na nevarna gorska področja (Cambodia: Amnesty International Report, 2002).

Po podatkih ameriškega odbora za begunce³⁷ je v letih od 1975 do 1998 v ZDA prišlo skupno 147.228 beguncev iz Kambodže. Največji val je bil med leti 1975 in 1978, v obdobju vladavine Rdečih Kmerov. Ti begunci so zaradi »velike možnosti preganjanja« v ZDA dobili politični azil, največkrat na osnovi rasnega, verskega ali političnega prepričanja.

Notranji pretresi so kamboškem ljudstvu in v Kambodži živečim manjšinam prizadejali globoke rane. Država je v času pobojev izgubila ogromno državljanov, veliko pa jih je poiskalo zatočišče v tujih državah. Mnogi so se vrnil, a že po prvih znakih ponovnega nasilja zopet odšli. Še več se jih ni vrnilo nikoli. Družine so se razselile tudi znotraj

³⁷ Cambodian Refugee Admission to the United States, dostopno na http://www.mekong.net/cambodia/ref_stat.htm (16.08.2002).

države. Domove so zapuščali zaradi lastnega preživetja. Dolgoročno so posledice notranjih pretresov povzročile izgubo potencialnih izobražencev, ki so zaradi boljših življenjskih razmer ostali v tujini, kratkoročno pa so na prebivalcih pustile občutek nezaupanja v državno oblast, saj se le-ti ob najmanjših znakih nasilja ali možnega spopada še vedno odločajo za odhod iz države. Patriotizem je na zelo nizki stopnji, brez pripadnosti lastni državi pa je tudi napredek le-te oviran. Ljudje morajo v svojo državo zaupati, da bi lahko pripomogli k njenemu razvoju. Genocidno obdobje, v katerem je skoraj vsaka kamboška družina izgubila vsaj enega člana, je v spominih Kambodžanov še preveč živo in morda bo šele generacija, ki se rojeva na začetku 21. stoletja sposobna zaživeti ponosno in z vero v lasten narod.

4.7. Gospodarski razvoj

Po odhodu francoskih kolonialistov je kamboško gospodarstvo temeljilo na izvozu poljedelskih proizvodov. V obdobju vladavine Sihanouka sta bila glavna izvozna produkta riž in kavčuk. V tem obdobju je kmetijski sektor deloval brez velike vladne podpore. Leta 1969 je skoraj 80 % pridelovalcev riža bilo tudi lastnikov riževih polj, povprečna poljedelska družina je imela 2 ha obdelovalne površine. Industrijski in infrastrukturni razvoj pa je v tem obdobju temeljil na tuji pomoči. Rast realnega BDP je v petdesetih in šestdesetih znašala okoli 5 % na leto.

V obdobju državljanske vojne (1970 – 1975) so notranje razmere zaznamovale tudi gospodarski razvoj. Prvič se je pojavilo pomanjkanje osnovnih prehrabnih izdelkov in je Kambodža morala uvoziti riž. Vojne vihre so uničile ogromno plantaž kavčuka in riževa polja. Kambodža je tudi uradno zaprosila za pomoč ZDA in ostale svetovne velesile. Leta 1975 se je zgodil popolni zlom gospodarskega sistema.

Z nastopom oblasti Rdečih Kmerov (1975) se je v Kambodži začelo popolnoma novo gospodarsko obdobje, ki ga je zaznamovala kolektivizacija poljedelstva in ukinitvev plačilne valute. Osredotočenje na kmetijski sektor pa je hkrati pomenilo popolno zanemarjanje industrijskega. Tovarne in delavnice so priredili za potrebe kmetijstva. Ukinili so privatno lastnino. Trgovine so zaprli, delavci so za svoje delo prejeli plačilo v obrokih hrane. Merjenje gospodarske (ne)uspešnosti v obdobju Rdečih

Kmerov je bilo onemogočeno, saj ni bilo nobenih statističnih podatkov in denarnih transakcij. Leta 1979 je Kambodža doživela največje pomanjkanje hrane.

Po vdoru Vietnamcev se je kamboško gospodarstvo zopet usmerilo v kmetijstvo, ki pa je bilo zaradi uničenih poljedelskih površin zelo ovirano.

Po desetletjih vojn je kamboško gospodarstvo eno najslabše razvitih na svetu. Skoraj tri četrtine prebivalstva se preživljajo s kmetijstvom, industrija je zaradi omahovanja tujih investorjev zelo šibka, prav tako infrastruktura. Slabo organizirana državna uprava ni kos razvejani sivi in črni ekonomiji, tako da velik del proračunskih prihodkov sestavlja nepovratna pomoč tujih donatorjev. Skoraj ves razvoj je omejen na Phnom Penh in še nekaj večjih mest, podeželsko prebivalstvo večinoma živetari v revščini, čeprav pomanjkanja hrane ne trpi več.

Storitveni sektor predstavlja 43,2 %, kmetijstvo 37 % in industrija 19,8 % gospodarstva. Neformalni sektor, kamor spadajo mala podjetja, se je opazno povečal. Izobraževalni in zdravstveni sektor sta dosegla pozitiven napredek, kar je opazno pri izboljšanju uslug, čeprav geografsko še nista zadovoljivo razširjena.

Industrija je skromno razvita in v težavah zaradi zastarele tehnologije, pomanjkanja električne energije in slabe infrastrukture. »Potencial novih tehnologij pri prizadevanjih držav v razvoju za dohitevanje je tako odvisen od njihove (z)možnosti za sodelovanje z industrijskimi državami kot dobaviteljicami tehnologije, kapitala in trga ter od njihove zdajšnje gospodarske strukture in ekonomskega stanja.« (Bučar; 2001: 163)

Kamboški kmetijski sektor ima dobre možnosti, da postane osnovna panoga, ki bo pomagala pri zvišanju nacionalne gospodarske rasti in zmanjšanju revščine. V kmetijskem sektorju je zaposlene skoraj 80 % vse delovne sile in več kot 70 % revnih svoje prihodke dobiva prav iz kmetijstva. Tudi turizem ima velike razvojne zmožnosti, saj je v državi ogromno naravnih kot tudi kulturnih znamenitosti. Ob spremembi trgov in proizvodnje obstaja možnost nadaljne rasti. 90 % kamboškega izvoza predstavljajo tekstilni izdelki. Okoli 75 % tekstilnih izdelkov izvozijo v ZDA. Zaradi gospodarske

krize in nezadovoljstva delavcev v tekstilni industriji v ZDA pa pričakujejo zmanjšanje izvoza v tekstilnem sektorju.

Od leta 1993 ima Kambodža trajno ekonomsko rast.³⁸ Letni BDP *per capita* v letu 2000 je znašal približno 280 \$. Po družbenoekonomskem razvojnem planu³⁹ bi Kambodža morala doseči rast realnega BNP okoli 6-7 % na leto. Dejansko je ta leta 2001 znašal 5,3 %. Rast je posledica rasti izvoza, še posebej tekstilnih izdelkov, povečanja turizma, nizke inflacije in stabilnega menjalnega tečaja.⁴⁰

Vstop Kitajske v WTO, leta 2001, in ratifikacija bilateralnega sporazuma o trgovanju med Vietnamom in ZDA pa za kamboško izvozno industrijo predstavljata še dodatno grožnjo. Septembra 2001 je ASEAN privolil, da umakne oz. zmanjša tarife za določene uvozne artikle iz Kambodže. Tarife teh proizvodov sedaj znašajo od 0 do 5 %.

Vpliv državljanske vojne in notranjih spopadov je kamboško gospodarstvo vrnil na popolnoma osnovno točko razvoja. Po vzpostavitvi miru se je država morala spoprijeti s ponovno vzpostavitvijo osnovnih gospodarskih sektorjev. Pehotne mine, ki so posejane na obdelovalnih površinah po celi državi, onemogočajo normalno delovanje kmetijskega sektorja, ki je za Kambodžo ves čas njene samostojnosti pomenil osnovni vir državnih prihodkov. Šele z novo ustavo leta 1993 so ponovno uvedli privatno lastnino. Država se na novo privaja tržnemu gospodarstvu, ki pa ljudem, ki so garali v kolektiviziranih kmetijskih zadrugah in še to le za dnevni obrok hrane, pomeni nekaj povsem novega. Kambodža bo svoj gospodarski razvoj morala usmeriti v turizem, kjer ima veliko prednosti. Na žalost pa na področju turizma v sedanosti najbolj cvetijo nelegalne dejavnosti, kot sta prostitucija in otroška prostitucija, in država že postaja ena izmed azijskih spolnih turističnih destinacij.

³⁸ Izjema je bila le v letih 1997-1998, ko je prišlo do azijske finančne krize in politične krize v državi. Takrat je rast realnega BNP znašala 1%.

³⁹ Socio-Economic Development Plan (SEDP II, 2001-2005).

⁴⁰ UNDP in Cambodia, dostopno na <http://www.un.org.kh/RCSsystem/index.html> (04.09.2002).

4.8. Tuja pomoč in razvoj

Kambodža je odvisna od tuje pomoči v tem smislu, da je zunanja pomoč, ki jo dobiva, v primerjavi z BNP, zaslužkom od izvoza in še posebej s proračunom, tako velika, da popači sliko dejanskega gospodarskega stanja v državi. V državi trenutno deluje več kot 200 nevladnih organizacij, ki pomagajo pri razvoju državnih in gospodarskih institucij. Izkušnje Kambodže po letu 1993 so pokazale, da so večino projektov izvajali donatorji (nevladne organizacije) sami, kar pa je škodilo razvoju domačih institucij⁴¹ (capacity development). Leta 1995 je Svetovna banka predlagala strategijo strokovne pomoči⁴² (technical assistance) Kambodži, ki bi jo izvedli v treh petletnih fazah (Godfrey in dr., 2002: 370). V prvi fazi naj bi ugotovili najosnovnejše in bistvene gospodarske, družbene in administrativne potrebe in sprejeli načrt delovanja v naslednji fazi. Poglavitne naloge te faze so bile reorganizacija javnega sektorja, spodbujanje primernih struktur javnih služb, ustanovitev lokalnih izobraževalnih centrov in priprava zakonov in pravnega sistema, ki ga potrebujejo za izvajanje tržnega gospodarstva. Naslednja faza je namenjena izgradnji in razvoju institucij. Ta se lahko začne izvajati le, če se je izvedla prva faza. Tretja faza je faza združitve, v kateri bi vlada morala znati učinkovito identificirati svoje potrebe po pomoči in sama nadzirati svoj razvoj na vseh nivojih.

Prva faza se je po mnenju strokovnjakov v Kambodži začela že leta 1993 s sprejetjem ustave in bi se morala zaključiti leta 1998. Vendar do septembra 1998 še nobena od poglavitnih nalog prve faze ni bila izvedena. Do neke mere torej problem kamboškega gospodarstva predstavlja obtičanje v prvi fazi strokovne pomoči. Država z enim od najnižjih razmerij med proračunom in BNP plačuje svoje uslužbence manj, kakor znaša plača, ki je zadostna za življenje. Zaradi tega uslužbenci množično iščejo delo pri posebnih projektih, kjer niso plačani od vlade, temveč od donatorjev.

Preden bo Kambodža vstopila v tretjo, združitveno fazo, morajo biti izpolnjeni vsi predpogoji faze za izgradnjo in razvoj institucij. Za to bo potreben nekakšen

⁴¹ Capacity development – razvoj institucij: to je proces, s pomočjo katerega posamezniki, organizacije, institucije in družbe razvijajo sposobnosti posameznikov ali skupine, da bi le-ti lahko sami izvajali določene naloge, reševali težave ter dosegali napredek.

⁴² Technical assistance – strokovna pomoč: zagotovilo državljanom države prejemnice pomoči, da jim bo zagotovljeno izobraževanje in praksa doma in v tujini, ter plačilo za svetovalce in podobne uslužbence, seveda tudi za učitelje in administrativne delavce v državi.

sporazum za strokovno pomoč pri sodelovanju med državo in donatorji. Poglavitna naloga je zagotoviti primerno plačilo najodgovornejšim državnim uradnikom, da ne bodo iskali dodatnega dela na črno in se bodo lahko popolnoma posvetili svojim državnim službam.

Poročilo Sveta za razvoj Kambodže⁴³ iz leta 2000 je pokazalo le majhne korake v pravo smer. Poročilo poudarja pomanjkanje resničnega napredka institucij: vzpostavil se je paralelni sistem, ki daje prednost delovanja donatorjem namesto državi in povzroča konkurenco pri iskanju ustreznih uslužbencev; še vedno so plače uslužbencev na področjih, ki jih financirajo donatorji, mnogo višje od državnih; donatorji se še vedno prekomerno zanašajo na drage eksperte iz svojih držav, ki imajo preveliko vlogo v donatorskih aktivnostih. Rešitev za nastalo situacijo vidi v obširni reformi javnega sektorja, ki bi zagotovila, da se le-ta osredotoči na bolj omejen, vendar primeren načrt delovanja, z zmanjšanim številom zaposlenih, ki pa bi bili bolj motivirani in boljše plačani.

Kambodža se z načrti za administrativne reforme ukvarja že od leta 1995 in še zdaj ni jasno, ali je država prevzela delovanje na tem področju. Strokovna pomoč, ki so jo sprejeli do sedaj, je prinesla kar nekaj pozitivnih rezultatov pri razvijanju posameznih institucij. Vendar je že čas, da nastopi nova faza, v kateri bo potrebno zmanjšati odvisnost od tuje pomoči in z lastnim znanjem izvajati naloge in načrte.

Kambodža je začela proces dopolnitve zakona o tujih investicijah, ki vsebuje tudi predloge in kriterije za pretok investicij, izboljšanje upravljanja z investicijami in pripravlja različne investicijske vzpodbude (UNDP: Cambodia Annual Report 2001).

Leta 2001 se je UNDP v Kambodži osredotočil na pomembno področje, in sicer na razvoj informacijske in komunikacijske tehnologije, potrebne za razvoj. V Kambodži bo potrebno zmanjšati velik zaostanek pri razvoju na tem področju. Prav tukaj je strokovna pomoč iz tujine nujno potrebna. Podatki UNDP za to področje so zelo slabi; poročilo o človeškem razvoju iz leta 2001 ne vsebuje podatka, koliko internetnih priključkov je trenutno v državi, ne vsebuje niti podatka o telefonskih

⁴³ Svet za razvoj Kambodže – Council for the Development of Cambodia

priključkih. Zanimivo, obstaja pa podatek o številu naročnikov na mobilno telefonijo, in sicer je takih 8 na 1000 prebivalcev.

Kambodža je že od začetka svoje sodobne samostojnosti odvisna od tuje pomoči. Vendar je obdobje po notranjih pretresih prineslo še novo obliko odvisnosti od tujine. Danes Kambodža ne dobiva le finančne pomoči, potrebuje tudi pomoč pri razvoju državnih institucij, ki bodo omogočile normalno življenje v državi. Kot na vseh ostalih področjih, je tudi pri državni upravi veliko pomanjkanje ustreznih kadrov, kar je zopet posledica množičnih pobojev intelektualcev. Poleg tega so ljudje, ki so večji del svojega življenja živetarili, še posebej podvrženi hitrim in nelegalnim načinom zaslužka. Politična in državljanska kultura sta v Kambodži šele v povojih. Za delovanje državnih institucij pa so potrebni izobraženi, lojalni in pa seveda dobro plačani ljudje. Prav zaradi slabih plač je stopnja korupcije v državi visoka. Na pomembnih položajih so ljudje iz prejšnjih sistemov, med sabo se poznajo še iz obdobja vojne. Tako okolje pa je zelo primerno za korupcijo.

4.9. Vloga mednarodne skupnosti

Vse agencije ZN so po svojih močeh pripomogle k pospeševanju uveljavljanja ČP in razvoja v Kambodži. UNDP je imela vodilno vlogo pri pripravah na nacionalne volitve leta 1998. To pot je nadaljevala še s pripravami lokalnih volitev, pri pripravi reform državnih administrativnih služb, s SEILA projektom⁴⁴ in s svojo vsestransko pomočjo. UNHCR je pripomogel k mirni vrnitvi kamboških beguncev in njihovo ponovno integracijo v okolje. UNESCO je glavni organizator, ki pomaga Kambodži, da vzdržuje svojo ponosno kulturno tradicijo, vključujoč restavriranje mnogih tradicionalnih vrednot, ki so hkrati tudi osnovne človekove pravice. UNFPA in WHO sta aktivna na področju zdravstva, še posebej na posebnem projektu »Safe Motherhood«, kjer pospešujeta pravice žensk. Zaradi pomanjkanja izobrazbe in možnosti, da bi same upravljale s svojimi življenji, so ženske bolj izpostavljene in ranljive za okužbo z virusom HIV in aidsom. Nelegalni splavi in spolne zlorabe so še

⁴⁴ SEILA projekt - program UNDP za lokalni razvoj.

vedno prepogosti. Ostali programi ZN omogočajo rešitev in pomoč pri lajšanju posledic revščine.

Med mednarodnimi organizacijami, ki jih je potrebno omeniti, je tudi Evropska unija. Pomaga jim z različnimi razvojnimi programi. EU je skupaj z Japonsko igrala poglavitno vlogo pri volitvah 1998. Članstvo v ASEAN bo prineslo mnoge nove priložnosti za gospodarski in družbeni razvoj ter razvoj ČP. Prineslo je tudi možnost sodelovanja in učenja od regionalnih partnerjev. Svetovna banka in IMF se vedno bolj angažirata. Ponovno vlaganje bo pomagalo gospodarstvu in pospešilo vladne reforme. Svetovna banka je prevzela vodilno vlogo v podpiranju protikorupcijske zakonodaje. Pritisk vseh teh organizacij in diplomatske skupnosti bo vzdrževal stanje miru in pozitivnega napredka udejanjanja ČP in družbenega razvoja v celoti.

Pritisk mednarodnih institucij in diplomatske skupnosti ter pritisk civilne družbe lahko povzročijo, da bodo domače kamboške institucije za ČP delovale bolj učinkovito, kot so doslej. Komisija za ČP je v sodelovanju s Centrom za ČP rešila množične pritožbe iz zaporov.

Mednarodna skupnost je od leta 1993 stalnica v kamboškem vsakdanu. Država brez vseh oblik pomoči tudi ne bi preživela. Vendar pa ima pomoč, ki vidnih rezultatov še ni prinesla (država je še vedno ena izmed najrevnejših in nerazvitih na svetu, še posebej pa v ožji regiji), tudi grenak priokus. Ne moremo se izogniti pomisleku, da morda mednarodna skupnost nekako kompenzira svojo pasivnost iz časa notranjih pretresov, ko je nemo spremljala grozovitosti, ki jih je Pol Pot izvajal nad lastnim ljudstvom.

Razvoj v Kambodži poteka zelo počasi. Doseže neko stopnjo, pa se zopet ustavi. Država potrebuje še veliko mednarodne podpore, predvsem pa veliko volje, da bo postala sposobna za izvajanje najosnovnejših državnih nalog. Kaj je zaviralna silnica razvoja? So to dejansko posledice genocidnega in vojnega obdobja, ki so ljudi ponižale in jim odvzele samospoštovanje? Kje je mednarodna skupnost naredila največjo napako? Kako lahko v prihodnosti podobne primere prepreči? Zakaj je ljudstvo stoično prenašalo trpljenje? O tem v zaključku naloge.

5. ZAKLJUČEK

V nalogi sem poskušala potrditi hipotezo, da notranji pretresi vplivajo na razvoj držav oz. ga v nekaterih primerih tudi onemogočajo. Razvoj DVR je tudi brez notranjih pretresov zelo dolgotrajen in težaven proces, saj se države soočajo s kompleksnimi težavami kot so nizek življenjski standard, nezaposlenost, nizka stopnja izobraženosti prebivalstva, hitra rast prebivalstva... V preteklosti so DVR za razvoj mnogokrat uporabile metode, ki so v razvitih državah pripeljale do gospodarskega napredka, za njihov razvoj pa so bile popolnoma neustrezne. Modernejše definicije razvoja poudarjajo, da je razvoj večdimenzionalen proces, ki vključuje celo paleto sprememb, te pa bodo povzročile premik celotnega družbenega sistema. Upoštevati je treba skupne, pa tudi specifične značilnosti držav v razvoju. Zgodovinsko ozadje, družbena struktura, navade in obnašanje ljudi, vse to vpliva na razvoj. Notranji pretresi, ki so v številnih DVR pogost pojav, pa razvojno pot le-teh še otežijo. DVR se razlikujejo tudi glede časa, ki ga potrebujejo, da prebrodijo težave, ki so jih prinesli notranji pretresi. Seveda se tudi pretresi razlikujejo od države do države in imajo različne vzroke in posledično tudi različne vplive. Za primer negativnega vpliva notranjih težav sem v nalogi predstavila Kambodžo.

Opravljen analiza, v kateri sem v časovnem razponu od začetka moderne samostojnosti pa vse do danes primerjala različne kazalce razvoja v Kambodži, potrdi izhodiščno hipotezo, da notranji pretresi v DVR vplivajo na razvoj le-teh. Prav v primeru Kambodže pa sem dokazala, da lahko pretresi razvoj tudi popolnoma ustavijo.

Kambodža je država pokolonialnega tipa, ki je nastala na ruševinah kolonialnega sistema. Ni tipična predstavnica pokolonialnih držav, saj ima bogato zgodovinsko ozadje. Vendar je država že pred prihodom francoskih kolonialistov pešala, tako da po njihovem odhodu ni imela trdne osnove za samostojen razvoj. Postavila se je dilema, ali graditi novo državnost na predkolonialnih temeljih ali na politični strukturi, ki jo je uveljavila kolonialna oblast. Po osamosvojitvi se je takratno državno vodstvo odločilo za posnemanje političnega sistema svoje nekdanje politične metropole.

Odločili so se za uvedbo parlamentarnega sistema, volitve in pluralizem političnih strank. »Nove države s takšnim tipom političnega sistema niso vzdržale po pravilu kaj posebno dolgo in so uvedle posebne vrste predsedniški sistem z dominantno osebnostjo 'šefa države' in sistem politične stranke, kar je pomenilo prehod k specifičnemu enopartijskemu sistemu«. (Južnič, 1977: 1183) Podobno se je zgodilo v Kambodži.

Prav notranji pretresi, ki so kmalu po dosegu samostojnosti zajeli Kambodžo, pa so za razvoj majhne, nerazvite azijske države ustvarili še slabše pogoje. Že tako oslabeledo gospodarstvo, ki je temeljilo na kmetijskem sektorju, je doživelo grozovite spremembe. Državljeni Kambodže so za dobo dvajsetih let popolnoma izgubili vse temeljne vrednote, ki so potrebne za razvoj. V času državljanske vojne, in še posebej v diktaturi Pol Pota, je Kambodžo doletelo pomanjkanje hrane. Ljudem niso bile zagotovljene osnovne človeške potrebe kot so hrana, bivališče, zdravje in zaščita. Ljudje so izgubili občutek samospoštovanja. Njihova življenja so postala nepomemben faktor nekega obdobja v zgodovini države; bili so le orodje za doseganje ciljev politične elite. Gospodarstvo je nazadovalo, vrnilo se je obdobje blagovne menjave, ljudje so garali za skromne obroke hrane. Tudi duhovni razvoj se je ustavil. Budizem⁴⁵, ki je večinska religija v Kambodži in ki hkrati pomeni tudi način življenja, je bil strogo prepovedan. Prav tako tudi vse oblike izobraževanja.

Po vzpostavitvi miru je bila Kambodža popolnoma uničena država, brez možnosti samostojnega obstoja in popolnoma brez človeškega kapitala. Pomoč mednarodne skupnosti je bila za njen obstoj neobhodna. Država ni bila sposobna razviti niti osnovnih političnih in gospodarskih institucij niti državljanom zagotoviti osnovne človeške potrebe. Prebivalstvo je bilo obubožano, prestrašeno in brez kakršnegakoli zaupanja v novo oblast. Zdaj obdobje relativnega miru traja že slabo desetletje, tuja pomoč še vedno prihaja, napredka pa ni.

⁴⁵ Tri splošne resnice, ki jim budisti sledijo, so naslednje:

- V življenju ni nič trajnega, vse se spreminja.
- Ker ni nič trajnega, nas življenje ne zadovoljuje.
- Ni večne duše in to, kar ljudje imenujemo jaz, je le skupek spreminjajočih se značilnosti.

Budizem: Tri splošne resnice, dostopno na http://www.geocities.com/budizem_byiztok/12.html (12.09.2002).

Zakaj gospodarski in človeški razvoj v Kambodži stagnira ali pa se celo slabša, medtem ko so njene sosede, ki so tudi doživele notranje pretrese, dosegle neko stopnjo napredka? Vietnam, Tajska in Malezija, države v ožji regiji in s podobno zgodovino, so razvojno veliko naprednejše od Kambodže. HDI je pri vseh boljši kot v Kambodži, še posebej izstopa Malezija, katere povprečna letna realna rast BDP znaša okoli 8,7 %. Po osamosvojitvi (1957) je doživela zelo hitro industrializacijo in leta 1987 je industrija po ustvarjenem BDP prehitela kmetijstvo. Tajska ima 8,3 % povprečno letno realno rast BDP. Industrija je bila na Tajskem vse od 50-ih let osrednja nosilka gospodarskega razvoja. Sprva je bila namenjena predvsem domačemu trgu, po letu 1972 pa je država začela vzpodbujati izvozno usmerjene panoge. Vietnam je preživel dve vojni, a je njegova povprečna letna realna rast BDP (6,4 %) vseeno večja od kamboške. Ti podatki kažejo, da so tudi vplivi notranjih pretresov na razvoj neke države različni.

Državljska vojna in še posebej diktatura in genocidno obdobje Pol Pota sta brez primerjave. V državi sta pustila tako globoke posledice, da se država tudi 10 let po vzpostavitvi miru ne more postaviti na lastne noge. Glavna značilnost notranjih težav v Kambodži je pomanjkanje človeškega kapitala, brez katerega pa razvoj ni možen. Izgubili so celo generacijo intelektualcev, izgubljena je bila tudi naslednja, potomci prve. Na nov rod izobražencev Kambodža še čaka, saj so ti sedaj še študentje in dijaki. Stagnacijo ali celo nazadovanje kmetijskega sektorja so v veliki meri povzročile tudi mine, ki so jih Rdeči Kmeri namestili po večjem delu obdelovalnih površin in še zdaj niso odstranjene. Prav mine še danes ogrožajo življenje Kambodžanov, nesreče in posledično amputacije so vsakodnevni dogodki. Tudi psihične bolezni kot posledica grozodejstev otežujejo življenje državljanov. Zdravstvena oskrba je slaba, ljudje umirajo zaradi bolezni, ki se jih lahko prepreči s cepljenjem. Splošno pomanjkanje in revščina sta ogromno obupanih Kambodžanov pahnila v nelegalne posle. S prostitucijo in zlorabo prepovedanih drog pa se širi tudi kuga dvajsetega stoletja, aids. Politična in državljanska kultura sta prav zaradi notranjih pretresov popolnoma nerazviti. Državljsani nimajo zaupanja v oblast, saj so prav najhujše obdobje svoje zgodovine doživeli pod diktaturo svojega sonarodnjaka. Raje živijo svoje mirno življenje po načelih budizma, ki uči, da v življenju ni nič trajnega. Apatično in pasivno spremljajo dogajanje v državi in čakajo na spremembe.

We like foreigners, je rekel. Radi imamo tujce. Prej tukaj vojna, nobenih tujcev, in če spet vojna, tujci, turisti, prvi odidejo. Dokler pa tujci tukaj, vemo, da v redu, ne vojna in morda pri nas ponovno mir (Šeruga, 1993: 134).

Državljeni Kambodže po tridesetih letih pretresov živijo v nepredvidljivih okoliščinah. Navajeni so, da lahko jutri znova doživijo vojno ali državni udar. V njihovih mislih so še globoko vrisani spomini trpljenja in velikih življenjskih travm, ki so jih doživeli. Čeprav je trenutno stanje v državi relativno mirno, ni zaupanja v državne oblasti. Prevečkrat so jih že razočarali. Po kratkotrajnih obdobjih miru in navideznega napredka je spet prišlo do spopadov, ljudje so ponovno umirali.

Osnova za razvoj sproščenih in pozitivno usmerjenih državljanov je vsekakor vzpostavitev države in njenih institucij, ki ne bodo le priznavale, temveč tudi spoštovale ČP. Njihov razvoj pa je odvisen od sposobnosti in volje državnih voditeljev. Zmanjšati bodo morali korupcijo, ki je v državni upravi in medijih zelo visoka. Mediji so sicer po ustavi neodvisni, vendar pa se je v zadnjih letih zgodilo več političnih umorov prav med vrstami novinarjev in urednikov. Državna policija je mnogokrat vpletena v nečiste posle, v državi cveti trgovanje z drogami in prostitucija.

Kljub trajni ekonomski rasti država počasi umira. Vse uspehe gospodarske rasti pokvarijo vsakodnevni politični in družbeni pretresi. Tudi ogromna mednarodna pomoč zdravstvenemu sektorju v državi ni vzpostavila zadovoljive zdravstvene politike. Mnogo preveč ljudi, in predvsem otrok, še vedno umira zaradi bolezni, ki se jih s preprostim cepljenjem da preprečiti. Posledice genocida so vidne na vsakem koraku.

Če bi mednarodna skupnost pravočasno reagirala, bi morda preprečila ali pa vsaj omilila grozodejstva, ki so za razvoj Kambodže pustila dolgoročne posledice. Morda bi Kambodži uspelo dohiteti razvoj svojih bolj uspešnih sosed. Morda bi življenje izgubilo veliko manj ljudi. Morda. Kaj pa lahko stori mednarodna skupnost, da v podobnih primerih prepreči dolgoročne posledice?

Vplivi notranjih pretresov so za razvoj DVR pomemben zaviralni faktor. Vendar so vplivi od primera do primera in od države do države različni. V primeru Kambodže, ki

sem ga v nalogi predstavila, so notranji pretresi državo popolnoma razčlovečili. Vidnega napredka države že nekaj let ni. Spet v drugih državah se je razvoj upočasnjal, a je vendarle prišlo do napredka. V primeru Kambodže se je pokazala tudi vitalna vloga mednarodne skupnosti, ki lahko notranje pretrese in posledično tudi stagnacijo razvoja neke države prepreči. V Kambodži tega ni naredila, lahko pa je ta primer svarilo in opomin mednarodni skupnosti, da v bodoče ukrepa pravočasno. Države v razvoju, ki ne trpijo posledic notranjih pretresov, imajo kljub skupnim značilnostim nerazvitih držav večje možnosti za razvoj. V takih, kjer se soočajo s posledicami notranjih težav, pa je za bodoči razvoj najpomembnejša ponovna vzpostavitev osnovnih institucij in izgradnja zaupanja državljanov v lastno državo.

Po velikih napakah in neuspehih v 20. stoletju je čas, da se tudi na mednarodno prizorišče vrne dejanska skupna volja in želja po življenju v miru. Razvoj nerazvitih ni samo neka moralna dolžnost, temveč čista potreba realne politike – to je konkreten interes v funkciji preprečevanja in zmanjševanja konfliktov v svetu. Oborožen konflikt je, čeprav ima gospodarske korenine, predvsem politično dejstvo, zato ga je mogoče rešiti le politično (Russett in Starr, 1996, 44-45). V prihodnosti bo morala mednarodna skupnost v okviru OZN, in tudi ostalih mednarodnih in regionalnih organizacij, nameniti več poudarka preprečevanju oboroženih konfliktov

To je le nekaj načinov, ki bi lahko pomagali pri preprečevanju nastanka novih primerov genocida, ki ima lahko za razvoj neke države tudi dolgoročne posledice, kot se je to zgodilo v Kambodži. Vendar se mora v takšno akcijo dejansko vključiti mednarodna skupnost, kar pa je, glede na stanje v svetu, dolgoročna in težavna naloga. Glede na stanje v mednarodni skupnosti, ko je vse več trenj med različnimi civilizacijami, in še posebej po usodnem 11. septembru 2001 (napad islamskih skrajnežev na ZDA), pa je ta naloga še težja. Huntington (1998; 380-381) v svojem delu govori celo o možnosti vsesplošne vojne, v kateri bi se spopadle civilizacije. Morda je prav širjenje islamskega ekstremizma začetek takega boja. Kot že rečeno, mednarodna skupnost je pred težko nalogo.

8. SEZNAM VIROV

Knjige, publikacije in članki:

Andreopoulos, George J. ur. (1994): *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. University of Pennsylvania, Philadelphia.

Bavcon, Ljubo, Marko Bošnjak, Franc Brinc, Matjaž Jager in Marko Maver (1997): *Mednarodno kazensko pravo*. Ljubljana, ČZ Uradni list Republike Slovenije.

Becker, Elisabeth (1987): Stalemate in Cambodia. *Current History* 519, 156-160.

Brzezinski, Zbigniew (1995): *Izven nadzora: globalno vrenje na pragu 21. stoletja*. Ljubljana, Arah consulting.

Bučar, Maja (2001): *Razvojno dohitevanje z informacijsko tehnologijo*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Charny, Israel W. (1994): Toward a Generic Definition of Genocide. V: Andreopoulos, George J. (ur.): *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. University of Pennsylvania, Philadelphia.

Dickson, Anna K. (1997): *Development and international relations*. Cambridge, Polity Press and Blackwell Publishers Ltd.

Fein, Helen (1994): Genocide, Terror, Life integrity, and War Crimes: The Case for Discrimination. V: Andreopoulos, George J. (ur.): *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. Philadelphia, University of Pennsylvania.

Ferfila, Bogomil, John D. Holm, Paul Phillips, Reinhard Heinisch, Lance T. LeLoup, Marta Kos, Vladimir Kos, Bob Donnorummo, Stanislav Raščan in Atsushi Saito (2001): *Države in svet: The States and the World*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Godfrey, Martin, Chan Sophal, Toshiyasu Kato, Long Vou Piseth, Pon Dorina, Tep Saravy, Tia Savora in So Sovannarith (2002): Technical Assistance and Capacity Development in an Aid-dependent Economy: The Experience of Cambodia. *World Development* 30, 355-372.

Hannum, Hurst (1989): International Law and Cambodian Genocide: The sounds of silence. *Human Rights Quarterly* 11, 82-138.

Huntington, Samuel P. (1998): *Sukub civilizacija i preustroj svetskog poretka*. Zagreb, Izvori.

Južnič, Stane (1977): Države v razvoju in dejavniki, ki zavirajo dekolonizacijo. *Teorija in praksa* 10/11, 1181-1202.

- Kiernan, Ben (1994): *The Cambodian Genocide: Issues and responses*. V: Andreopoulos, George J. (ur.): *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. Philadelphia, University of Pennsylvania.
- Kiernan, Ben (1996): *The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975-1979*. New Haven and London, Yale University Press.
- Kissinger, Henry (1999): *Years of renewal*. New York, Touchstone.
- Kuper, Leo (1994): *Theoretical Issues Relating to genocide: Uses and Abuses*. V: Andreopoulos, George J. (ur.): *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. Philadelphia, University of Pennsylvania.
- Minority Rights Group (1995): *Minorities in Cambodia*. Manchester, British Library Cataloguing in Publication Data.
- Natek, Karel in Marjeta Natek (1999): *Države sveta 2000*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Petrič, Ernest (1977): *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Maribor, Založba Obzorja.
- Riemer, Neal (2000): *Protection Against Genocide: Mission Impossible?* Westport, Praeger.
- Russett, Bruce in Starr, Harvey (1996): *Svetovna Politika: izbira možnosti*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Šeruga, Zvone (1993): *Nevarne poti: Bosna, Somalija, Kambodža ... in druge zgodbe s temne strani sveta*. Ljubljana, samozaložba.
- Thornberry, Patrick (1991): *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford, Clarendon press.
- Todaro, Michael (1997): *Economic development*. New York, Longman.
- Will, Gerhard (1996): *Kambodscha – Drei Jahre nach dem Ende des UNO-Mandats. Aus Politik und Zeitgeschichte B 30-31/96, 21-29*.

Dokumentarni film:

Hercombe, Peter (2000): Pol Pot – Ubijalski objem. *Rdeči gospodarji – 2. del*.
Produkcija: TF1 co-production with Transparences Productions, Periscope
Productions N.V. and Odyssée.

Računalniški program:

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska izdaja. Verzija 1.0
(Amebis d.o.o., 1993 – 1997)

Internetni viri:

Ashley, David; Between War and Peace: Cambodia 1991 – 1998 (1997):
http://www.c-r.org/accord/acc_cam/ashley.htm (07.08.2002)

Budizem: Tri splošne resnice
http://www.geocities.com/budizem_byiztok/12.html (12.09.2002)

Cambodia: Amnesty International Report 2002:
<http://web.amnesty.org/web/ar2002.nsf/asa/Cambodia!Open> (06.08.2002)

Cambodia: Fair Elections Not Possible (1998):
<http://www.hrw.org/reports98/cambodia> (12.04.2002)

Cambodia: History (2002):
<http://encarta.msn.com/find/concise.asp?mod=1&ti=761570298&page=6> (12.09.2002)

Cambodia: Society:
[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstyd:@field\(DOCID+kh0006\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstyd:@field(DOCID+kh0006)) (28.08.2002)

Cambodian Refugee Admission to the United States:
http://www.mekong.net/cambodia/ref_stat.htm (16.08.2002)

Country health information profile:
<http://www.un.org.kh/who/country.html> (04.09.2002)

Country Profile:
<http://www.un.org.kh/who/budget.html> (04.09.2002)

Del Mundo, Fernando: Cambodia: The »Killing Fields' Revisited (1998):
<http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/print?tbl=MEDIA&ID=3B81031E4> (06.08.2002)

Establishment of an International Criminal Court – overview:
<http://www.un.org/law/icc/general/overview.htm> (06.08.2002)

Frontline: The Crime of Genocide: Special Report:
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (26.02.2001)

Genocide: Definitions and Controversies:
<http://www.ess.uwe.uk/genocide/gendef.htm> (18.07.2000)

Genocide in the Twentieth Century:
<http://www.endgenocide.org/genocide/20thcen.htm> (07.08.2002)

Kiernan, Ben: Behind the Peace Agreement in Cambodia (1991):
http://lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/S.../Kiernan_Peace_agreement.htm
(07.08.2002)

Kingdom of Cambodia: Ministry of Education, Youth and Sport: General Objective:
http://www.moeys.gov.kh/profile/edu_in_cambodia/objective.htm (12.06.2002)

National Institute of Statistics (NIS), Phnom Penh – Cambodia:
<http://www.nis.gov.kh/SURVEYS/CDHS2000/AboutCDHS2001.htm> (14.08.2002)

Neou, Kassie: Human Rights in Action: Developing partnerships between government and civil society – our unique non-confrontational approach in Cambodia; Occasional Paper 35 – Cambodia Country Study (1999):
http://hdr.undp.org/docs/publications/ocational_papers/oc35.html (12.06.2002)

The History Place: Genocide in the 20th Century:
<http://www.history.com/worldhistory/genocide/pol-pot.htm> (26.02.2001)

UNDP: Cambodia Annual Report 2001:
http://www.un.org.kh/unap/publications/report/report_2001.pdf (04.09.2002)

UNDP in Cambodia:
<http://www.un.org.kh/RCSysstem/index.html> (04.09.2002)

Vprašanja in odgovori o MKS:
<http://www.amnesty-international.si/mks/vprasanja.htm> (08.10.2002)

Zgodovina:
<http://www.amnesty-international.si/mks/zgodovina.htm> (08.10.2002)

Yimsut, Ronnie: Cambodia: Nationalism, Patriotism, Racism and Fanaticism (2001/a):
<http://www.mekong.net/cambodia/natlism.htm> (12.04.2002)

Yimsut, Ronnie: Vietnam: Was it Liberation or Invasion? (2001/b):
<http://www.mekong.net/cambodia/jan7.htm> (12.04.2002)